

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАН»**

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова
(назва кафедри)

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА
ПРОГРАМА**

«Фінанси»

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

07 «Управління та

адміністрування»

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

072 Фінанси, банківська

справа та страхування

Форма навчання: _____ очна (денна) _____

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Банки як професійні учасники фондового ринку»**

здобувача Катукової Олександри Ігорівни _____
(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., Шапран Наталія Сергіївна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: доктор економічних наук, професор
Буряченко Андрій Євгенович.

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ	5
1.1. Сутність та види банківської діяльності на фондовому ринку	5
1.2. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності банків на фондовому ринку	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ	22
2.1. Становлення і розвиток фондового ринку в Україні	22
2.2. Показники діяльності банків як професійних учасників фондового ринку	29
2.3. Вплив впровадження воєнного стану на тенденції розвитку діяльності банків на фондовому ринку	37
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ	41
3.1. Світовий досвід регулювання діяльності банків на фондовому ринку та можливості його адаптації в Україні	41
3.2. Проблемні аспекти діяльності банків на фондовому ринку в якості професійних учасників та рекомендації щодо їх вирішення	49
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність теми. Зростання темпів економічного розвитку вимагає активно працюючого та ефективного фондового ринку. Адже саме в такій ситуації відбувається оптимальний перерозподіл ресурсів між секторами економіки. Станом на зараз, українська фондова біржа досі знаходиться на досить низькому рівні розвитку. Практика демонструє, що в Україні провідними суб'єктами цього ринку виступають банківські установи, які виконують на ринку велику кількість функцій. Тому оптимізація діяльності як на ринку цінних паперів загалом, так і функцій банків та побудова ефективних механізмів їх взаємодії з іншими учасниками ринку набуває особливої актуальності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі дослідження теоретичних та практичних аспектів професійної діяльності банків на фондовому ринку в Україні визначити перспективні напрямки її розвитку та розробити рекомендації щодо її вдосконалення. З метою реалізації поставленої мети в кваліфікаційній роботі необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити теоретико-методичні основи функціонування банків на фінансовому ринку;
- визначити види банківської діяльності на фондовому ринку;
- дослідити нормативно-правове забезпечення та регулювання професійної діяльності банків на фондовому ринку;
- дослідити становлення вітчизняного ринку цінних паперів та роль у ньому банків;
- проаналізувати показники діяльності банків як професійних учасників фондового ринку;
- дослідити вплив впровадження в Україні воєнного стану на діяльність банків як професійних учасників фондового ринку;
- здійснити аналіз закордонних систем регулювання діяльності банків на фондовому ринку;

- визначити сучасну проблематику діяльності банків в якості професійних учасників фондового ринку;
- з'ясувати перспективні напрями розвитку діяльності банків на фондовому ринку України.

Об'єктом дослідження є діяльність банків на фондовому ринку України.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, які виникають між учасниками ринку в процесі здійснення професійної діяльності банків на фондовому ринку.

Методи дослідження. В основу роботи покладено метод системного підходу. Оцінка та аналіз професійної діяльності банків на фондовому ринку та формулювання рекомендацій щодо її поліпшення здійснена на базі аналітичного методу. Під час аналізу закордонного досвіду регулювання професійної діяльності банків використано метод наукового узагальнення. Порівняння побудови системи діяльності банків на фондових ринках інших країн виконано за допомогою методу порівняльного аналізу.

Теоретична та методична значущість отриманих результатів полягає в систематизації та поглибленні теоретичних даних про діяльність банків як професійних учасників фондового ринку в Україні, в ґрунтовному дослідженні практичних особливостей здійснення банками професійної діяльності на фондовому ринку, а також виділенні напрямків вдосконалення цієї діяльності.

Практична значимість дослідження передусім полягає у можливості впровадження отриманих результатів в практичну діяльність комерційних банків з метою покращення їх професійної діяльності на фондовому ринку.

Інформаційною базою дослідження є наукові публікації та монографічні видання вітчизняних і закордонних вчених, нормативно- законодавчі акти України та інших країн, звіти та аналітичні матеріали державних органів, статистичні дані регуляторів фінансового ринку в Україні, зокрема дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національного банку України, а також звітність банків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

1.1. Сутність та види банківської діяльності на фінансовому ринку

Передусім історія розвитку банківської системи нового часу пов'язана з активним процвітанням галузі виробництва та торгівлі, перш за все в країнах Європи. Говорячи конкретно про розвиток банківської справи в Україні, то загалом він відбувався так само, як і в європейських країнах, в міру зародження торгівельних відносин держави. Банківська справа бере свій початок ще з часів Київської Русі коли у місці Великий Новгород почали з'являтися перші кредитні спілки та установи.

Відповідно, головними чинниками, що сприяють створенню та розвитку банківської системи є розвиток товарного обміну держав; виникнення грошових та кредитних відносин; видача кредитів на споживчі потреби; одночасне проведення банками розрахункових та кредитних операцій.

Існує фактично безліч тлумачень суті банківської системи. Це спричинено тим, що за своєю специфікою спектр діяльності банківських установ є дуже широким і банки можуть виконувати багато досить різнопланових функцій. Загалом, поняття можна розглядати в вузькому та широкому значенні. У сучасному світі для стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні обов'язково необхідне функціонування ефективно працюючої та розвиненої банківської системи.

Вузьке значення: «Банківська система – це комплекс різноманітних банківських інституцій та їхніх властивостей, що мають різні форми власності,

організаційно-правовий статус, напрями діяльності, які взаємодіють між собою як єдине ціле [1, с.19].»

Говорячи про широке значення, автори того самого джерела [1, с.19] розглядають важливість ролі, яку відіграє банківська система конкретно в світовій економіці:

«Банківська система - це важливий елемент економічного базису суспільства, що розвивається за законами ринкової економіки. Як складова частина економічної та кредитно-фінансової систем банківська система не лише залежить від них, а й сама сприяє їх розвитку. Вона внутрішньо організована, усі структурні елементи її взаємопов'язані, певним чином упорядкована система зв'язків між банками, їх кредиторами і позичальниками [1, с.19].»

Серед функцій банківської системи виділяють наступні: функція створення грошей і регулювання грошової маси; трансформаційна функція та стабілізаційна функція. Якщо розглядати ключову з них – то це буде конкретно здатність створювати вплив на кількість грошей в обігу (згідно з потребами в цьому економіки конкретної країни). Центральний банк держави здійснює первинну емісію, випускаючи готівку в обіг, також він може кредитувати уряд та/ або інші банки, займатися купівлею інших валют та дорогоцінних металів тощо. Комерційні банки в свою чергу вже здійснюють випуск (емітування) платіжних засобів. Крім цього вони використовують вторинну емісію здійснюючи розрахункові та кредитні операції.

Розглядаючи загальні принципи побудови банківської системи для всіх країн можна виокремити наведені на рисунку 1.1:

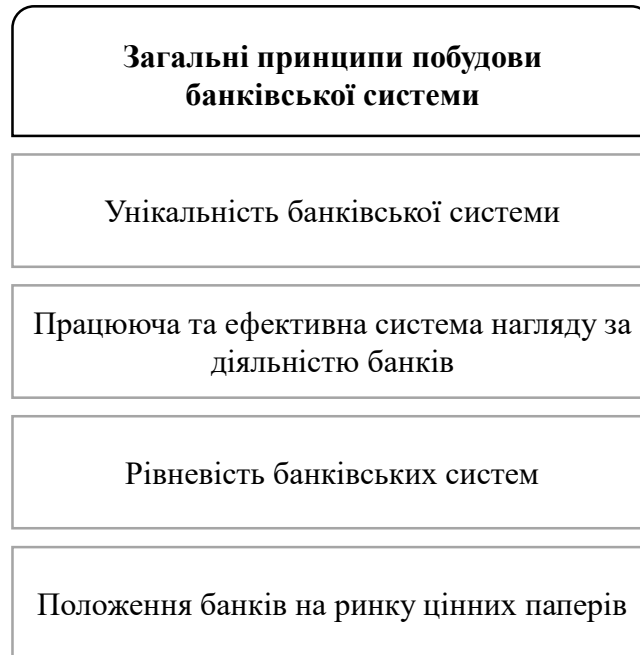

Рисунок 1.1 - Принципи побудови банківської системи для всіх країн

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Сутність банківської діяльності на фінансовому ринку полягає в акумуляції та перерозподілі тимчасово вільних грошових коштів, а також у наданні фінансових послуг юридичним та фізичним особам.

Комерційний банк являє собою юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції:

- Залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- Відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. [4]

Банки можна класифікувати за певними ознаками. Перша з них це форма власності, виділяються державні, акціонерні та кооперативні. За належністю капіталу банку виокремлюють види банків як це показано на рисунку 1.2:

Рис.1.2 – Види банків за належністю капіталу

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Також стосовно системоутворюючих банків важливо доповнити, що вони відбираються Національним банком України щорічно за даними на конкретно 1 січня.

Передумовою ефективної діяльності комерційного банку виступає створення відповідної ресурсної бази, яка надходять у розпорядження банку з різних джерел. Провідну роль у цьому процесі має формування власного капіталу банку.

Історично склалося, що комерційні банки були першими установами, які почали спеціалізуватися на операціях із цінними паперами, саме тому вони мають досить високий рівень довіри з боку підприємств. В Україні спостерігається ситуація, коли основними учасниками фондового ринку є банки, оскільки вони володіють основною масою ресурсів, які обертаються на фондовому ринку.

Банківська діяльність на фондовому ринку являє собою професійну діяльність, яка може виражатись брокерською, дилерською, депозитарною, кліринговою діяльністю, андеррайтингом, діяльністю з управління активами та іншими послугами (консалтингові послуги; маркет-мейкінг; надання інформаційних, аналітичних послуг; зберігання цінних паперів тощо).

Брокерська діяльність окреслена можливістю банків виступати в ролі брокерів, тобто посередників, які за дорученням та за рахунок клієнтів здійснюють купівлю-продаж цінних паперів.

Дилерська діяльність полягає в тому, що банки можуть виступати дилерами, тобто здійснювати купівлю-продаж цінних паперів від свого імені та за свій рахунок.

Депозитарна діяльність: банки можуть зберігати цінні папери своїх клієнтів, а також здійснювати облік та реєстрацію операцій з цінними паперами. Надаються такі види депозитарних послуг: відкриття і ведення рахунків у цінних паперах; облік і зберігання в документарній та в бездокументарній формах випуску й обслуговування обігу; перевірка сертифікатів цінних паперів на дійсність і платоспроможність; їх інкасація та перевезення; вилучення з обігу цінних паперів; їх погашення і ліквідація; перереєстрація прав власності на цінні папери; отримання доходів за цінними паперами; обслуговування операцій з державними цінними паперами; надання консультаційних й інформаційних послуг відносно депозитарної діяльності тощо. [1,с.53].

Клірингова діяльність: комерційні банки мають право здійснювати залік взаємних зобов'язань та вимог учасників фондового ринку за результатами торгів цінними паперами.

Інвестиційна діяльність: мають право інвестувати власні кошти в цінні папери. Рамки інвестиційної діяльності банків встановлені нормативами інвестування відповідно до постанови «Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [5].

Фондування: можуть надавати кредити під заставу цінних паперів.

Андеррайтинг передбачає собою те, що банки можуть виступати андерайтерами тобто фактично брати на себе зобов'язання перед емітентом купити нерозпродані цінні папери при їхньому розміщенні.

Діяльність з управління цінними паперами окреслена можливістю управляти активами інституційних інвесторів, в тому числі цінними паперами.

Також комерційні банки можуть здійснювати консультативну діяльність на ринку цінних паперів, яка репрезентує надання послуг, пов'язаних зі збором, обробкою інформації про стан ринку, його учасників, а також прогнозування його розвитку перспективних подій на ринку. Цю інформацію та свої прогнози банк розголошує своїм клієнтам за певну встановлену винагороду. [1, с.54].

Тож, основним завданням фондового ринку виступає мобілізація фінансових ресурсів та їх вкладання у найбільш привабливі з точки зору ринкової ефективності види підприємницької діяльності.

Вільний оборот капіталу на фондовому ринку забезпечується через обіг цінних паперів, які поділяються на три групи (рис. 1.3):

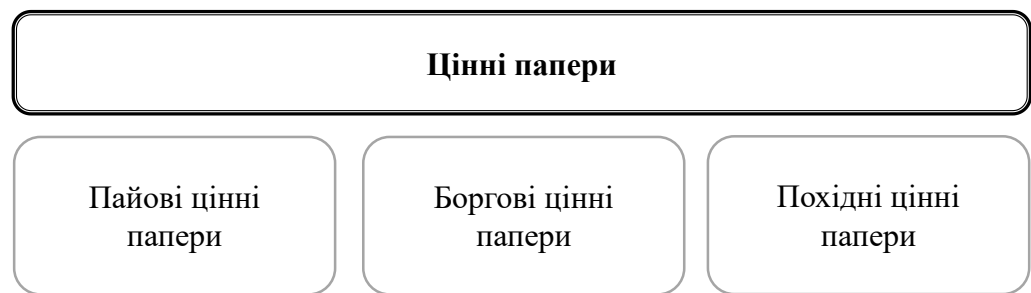

Рисунок 1.3 - Класифікація видів цінних паперів в Україні [2]

1) пайові цінні папери, за якими емітент не несе зобов'язання повернути кошти, інвестовані в його діяльність, але які дають їх власникам право на участь в управлінні діяльністю емітента (акції);

2) боргові цінні папери, за якими емітент несе зобов'язання повернути у визначений термін кошти, але які не дають їх власникам права на участь в управлінні діяльністю емітента (державні боргові зобов'язання, облігації підприємств, ощадні сертифікати та векселі банків);

3) похідні цінні папери (фінансові ф'ючерси, опціони тощо) [6, с.43].

Поширеними операціями комерційних банків є виконання агентських функцій і обслуговування обігу цінних паперів. Це передусім операції, пов'язані з веденням реєстрів власників іменних цінних паперів і реєстрації угод переходу права власності

на такі цінні папери; сприяння виконанню зобов'язань (виплата дивідендів і відсотків), погашення цінних паперів, реєстрація угод з метою оподаткування і виконання доручень інвестиційних фондів щодо їхніх цінних паперів у межах депозитного договору.

Важливо зазначити, що для здійснення певних видів банківської діяльності на фондовому ринку, банкам необхідно отримати відповідну ліцензію від Національного банку України.

Рисунок 1.4 - Цілі діяльності комерційних банків на фондовому ринку

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Цілі діяльності банків на фондовому ринку (рисунок 1.4) полягають по-перше в отриманні прибутку, також залученні нових клієнтів, які б потенційно інвестували свої кошти. Крім цього розширення спектра банківських послуг, адже це підвищує їх конкурентоспроможність на ринку фінансових послуг. Також збільшення капіталізації банку: адже успішна діяльність на фондовому ринку може призвести до

збільшення капіталізації банку, що може поліпшити його фінансовий стан та підвищити довіру до нього з боку інвесторів. Також це можливість ефективного розміщення та залучення коштів

Перераховуючи задачі доцільним буде назвати такі:

творення сприятливих умов для розвитку фондового ринку: Банки беруть участь у створенні таких умов, інвестуючи в його інфраструктуру та розробляючи нові продукти та послуги.

захист прав та інтересів інвесторів: Банки зобов'язані захищати права та інтереси інвесторів, які здійснюють операції на фондовому ринку.

3. Підвищення рівня фінансової грамотності населення: Банки можуть сприяти підвищенню рівня фінансової грамотності населення, надаючи інформаційно-аналітичні матеріали про фондовий ринок.

На рисунку 1.5 наведені чинники, які впливають на ефективність депозитного та кредитного ринків. Кожен з них має свій власний опосередкований або повний вплив на ефективність діяльності. Наприклад внутрішня і зовнішня політична стабільність є ключовим фактором, оскільки наприклад впровадження певних радикальних законів та реформ можуть передувати створенню засад активності кредитного та депозитного ринку.

Вплив національного законодавства виявляється у створенні дієвої основи для ефективної діяльності інвесторів та кредиторів на ринку. Банківське ж право являє собою загальновизнані норми і правила, які регулюють діяльність банку, його відносини з клієнтами, порядок здійснення його операцій.

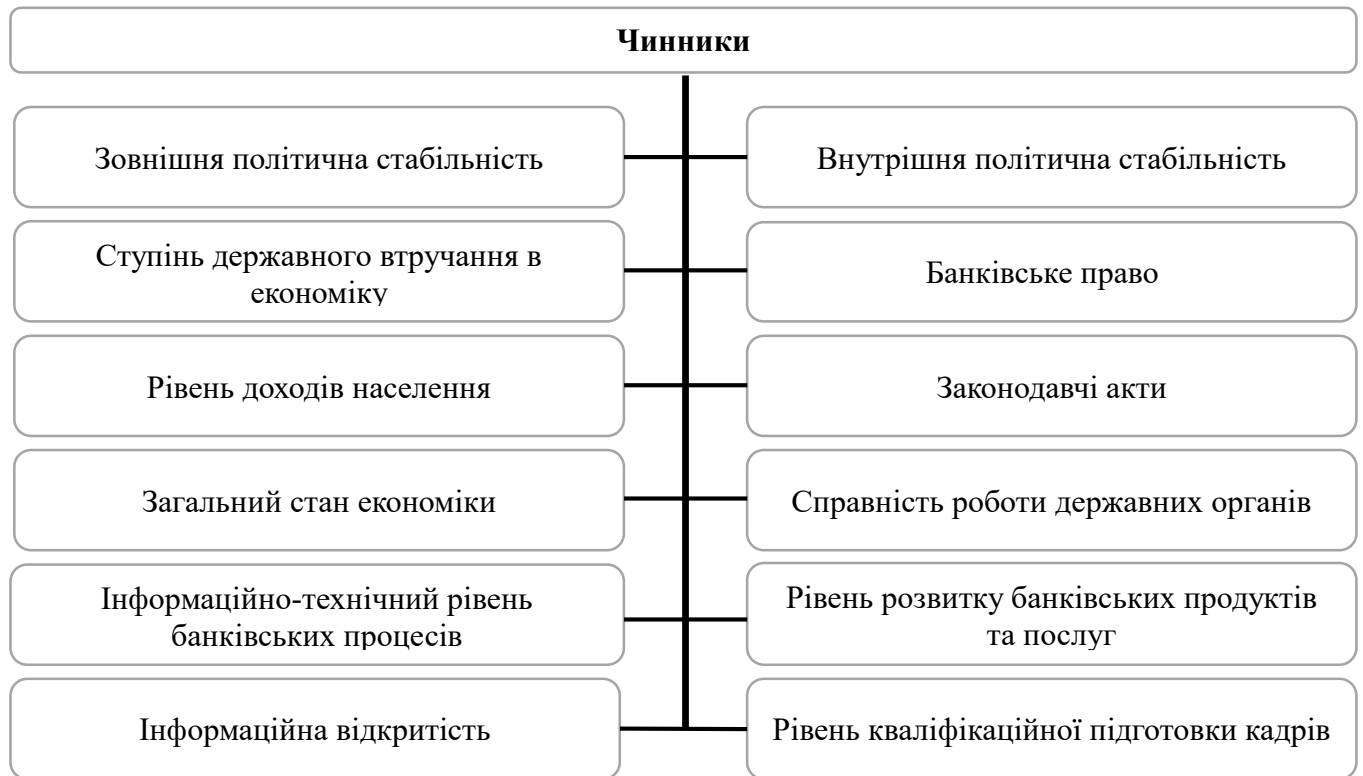

Рисунок 1.5 - Чинники, що впливають на ефективність депозитного та кредитного ринків

Джерело: розроблено автором на основі [7,8]

Отже, банківська діяльність на фондовому ринку в Україні окреслена інвестиційними діями (банки вкладають власні кошти в цінні папери та залучають ресурси своїх клієнтів), брокерською діяльністю (за наявності відповідної ліцензії банки можуть виступати для своїх клієнтів у ролі посередників при купівлі-продажу цінних паперів), крім цього можуть займатись андеррайтингом та депозитарною діяльністю, тобто зберігати цінні папери та вести облік права власності на них. Крім цього вони можуть надавати інформаційні, консалтингові послуги та надавати рахунково-касове обслуговування для операцій з цінними паперами тощо.

1.2. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності банків на фондовому ринку в Україні

Фондовий ринок виступає фактично є одним з найважливіших елементів фінансового ринку. Він має провідне значення для економіки країни, даючи змогу приваблювати інвестиції та залучати додатковий капітал. Також виступає одним із інструментів для диверсифікації інвестиційного портфеля, тобто для зменшення ризиків. Тож оскільки фондовий ринок є одним з провідних елементів фінансової системи, державні інституції дбають про його стабільність, процвітання, сучасність та конкурентоспроможність порівняно з фондовими ринками інших країн. Отже держава постійно модернізує нормативно-правову базу та нагляд в цій сфері.

Діяльність банків на фондовому ринку в Україні регулюється такими органами як Національний банк України (НБУ) та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). В свою чергу, повноваження та функції НБУ полягають у регулюванні та нагляді за діяльністю банків у сфері банківських послуг, зокрема за операціями з цінними паперами. НКЦПФР займається регулюванням та наглядом за діяльністю всіх суб'єктів (банки не є виключенням) на фондовому ринку. Крім цих двох органів регуляція на ринку відбувається ще й Міністерством фінансів України та Службою фінансового моніторингу України (Рисунок 1.6).

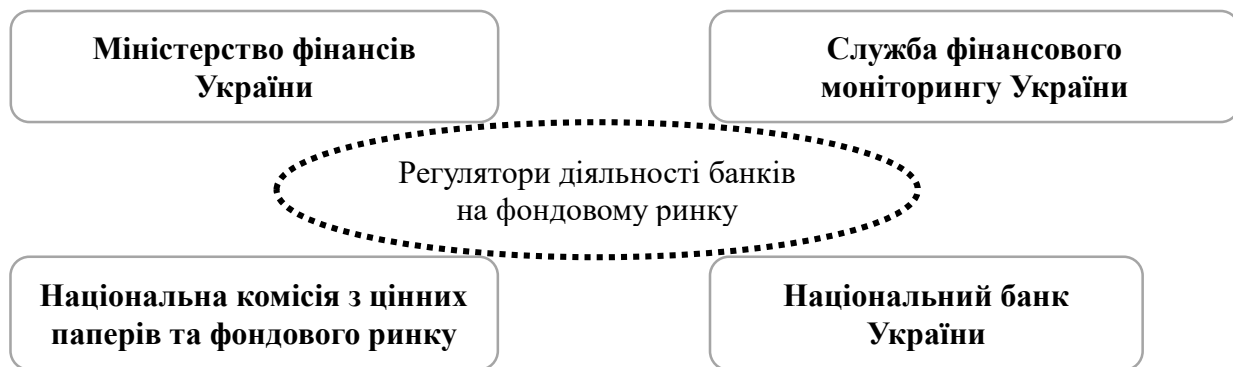

Рисунок 1.6 - Регулятори діяльності банків на фондовому ринку України

Джерело: розроблено автором на основі [6, 9]

Також допомагає удосконалювати законодавство, співпрацюючи з Верховною Радою України, ще й Асоціація українських банків (АУБ), призначення якої полягає у сприянні розвитку банківської системи України та Незалежна асоціація банків України (НАБУ), яка комплексно сприяє побудові сталої фінансової системи України, вирішенню завдань та проблем з метою збільшення прибутковості підприємств та зростання економіки вцілому.

Як зазначає Черкасова С.В форми регулювання діяльності банків визначені основними законодавчими актами та документами: «Серед найбільш важливих з них слід визначити:

- державну реєстрацію та ліцензування професійної діяльності банків;
- визначення напрямів та нормативів їх інвестиційної діяльності;
- порядок формування статутного капіталу банків за рахунок випуску акцій;
- пріоритетні види цінних паперів для представлення банківських резервів;
- вимоги до створення та функціонування інститутів фондової інфраструктури, що засновані банками;
- нагляд та контроль за діяльністю банківських інститутів та застосування заходів впливу до порушників законодавства та ін». [10].

Нормативно-правове регулювання ринку цінних паперів спрямовано на організацію функціонування ринку цінних паперів, встановлення правил та порядку розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних деривативів. Важливим напрямом правового регулювання ринку цінних паперів є видання нормативних актів органами виконавчої влади з питань випуску цінних паперів. Серед ключових таких актів можна навести наступні:

Про затвердження Положення щодо організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів під час здійснення ними професійної діяльності на фондовому ринку, затверджене Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 грудня 2014 р., яким регулюються питання організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів під час провадження ними

професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів): діяльності з торгівлі цінними паперами (дилерської діяльності, брокерської діяльності, діяльності з управління цінними паперами, андеррайтингу); депозитарної діяльності (депозитарної діяльності депозитарної установи, діяльності із зберігання активів інститутів спільного інвестування; діяльності із зберігання активів пенсійних фондів).

Закон України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки», який полягає визначає правові засади здійснення державного регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків та державного контролю за їх емісією та обігом.

Зокрема, до них належить й Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. , який окреслює межі діяльності НКЦПФР, органу, що підпорядковується Верховній Раді України. [11]

Закон України «Про депозитарну систему України», який визначає правові засади функціонування депозитарної системи України, встановлює порядок реєстрації та підтвердження прав на емісійні цінні папери та прав за ними у системі депозитарного обліку цінних паперів, а також порядок проведення розрахунків за правочинами щодо емісійних цінних паперів. [12]

Указ Президента України «Про заходи щодо посилення захисту права власності» від 12.02.2007 р., який створено з метою неухильного додержання конституційного принципу щодо забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності, запобігання зловживанням у сфері управління об'єктами державної власності. [2]

Закон України «Про інвестиційну діяльність», який визначає загальні настанови здійснення інвестиційної діяльності. Він спрямований на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування економіки України, розвитку

і Закон України «Про інститути спільного інвестування», який спрямований на забезпечення залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів і

н

а

п

визначає правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, особливості управління активами зазначених суб'єктів, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання таких активів, особливості емісії, обігу, обліку та викупу цінних паперів інститутів спільного інвестування [14, 15].

Банки також відіграють значну роль у процесі первинного розміщення цінних паперів. Облігації внутрішніх державних позик є досить відомими цінними паперами. Проте важливо також вказати й те, що в таких процесах приймають участь лише певні банки, які отримали статус первинного дилера. Даний статус надається згідно нормативних документів Національного банку України, де вказано, що подавати заявки на придбання облігацій внутрішньої державної позики мають право лише певні учасники ринку.

Існує певна процедура відбору первинних дилерів. Під час неї перевіряються аспекти наявності у банків оплаченого статутного капіталу в еквіваленті не меншого за 10 млн. євро та загального обсягу торгівлі ОВДП, що має становити не менш, як 1 млрд грн.

За результатами відбору з тими учасниками, що задовольнили всі визначені пункту та пройшли відбір будуть укладені договори про співпрацю. Міністерство фінансів, в свою чергу, інформує Національний банк про переможців відбору для забезпечення їх подальшої участі в аукціонах з розміщення ОВДП [16].

«Первинними дилерами можуть бути фінансові установи, які мають:

- 1) ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) - діяльності з торгівлі цінними паперами (дилерської та брокерської діяльності);
- 2) ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) - депозитарної діяльності депозитарної установи або відкритий

сегрегований рахунок у межах рахунків у цінних паперах депозитарних установ, відкритих у системі депозитарного обліку депозитарію Національного банку;

3) практичний досвід роботи на ринку облігацій (загальний обсяг торгівлі облігаціями протягом останнього року становить не менш як 1 млрд. гривень).

Міністерство фінансів України укладає з первинними дилерами договори, у яких зазначаються такі зобов'язання первинних дилерів:

- 1) брати участь у розміщенні облігацій;
- 2) забезпечувати купівлю під час розміщення облігацій не менш як 3 відсотків загального обсягу їх випуску протягом кожного календарного року;
- 3) виконувати зобов'язання щодо підтримання ліквідності ринку облігацій, встановлені НКЦПФР та Мінфіном, відповідно до компетенції;
- 4) надавати Мінфіну консультації стосовно потреб у розміщенні облігацій та обсягів їх випуску, строків обігу, графіків розміщення, стану ринку державних цінних паперів на основі власної оцінки»[4].

Розглядаючи детальніше повноваження та функції Національного банку України важливо вказати, що він проводить нагляд і регулювання банків для сприяє безпеці та фінансовій стабільності банківської системи України загалом. НБУ виконує свою діяльність відповідно до Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» (який - визначає правовий статус, завдання, функції та повноваження Національного банку України як центрального банку держави) та інших законодавчих актів України. НБУ є державною власністю України і виступає виразником інтересів та завдань держави в сфері регулювання економіки.

Національний банк України як орган, який здійснює регулювання та нагляд за діяльністю банків в Україні має такі повноваження (рис.1.7):

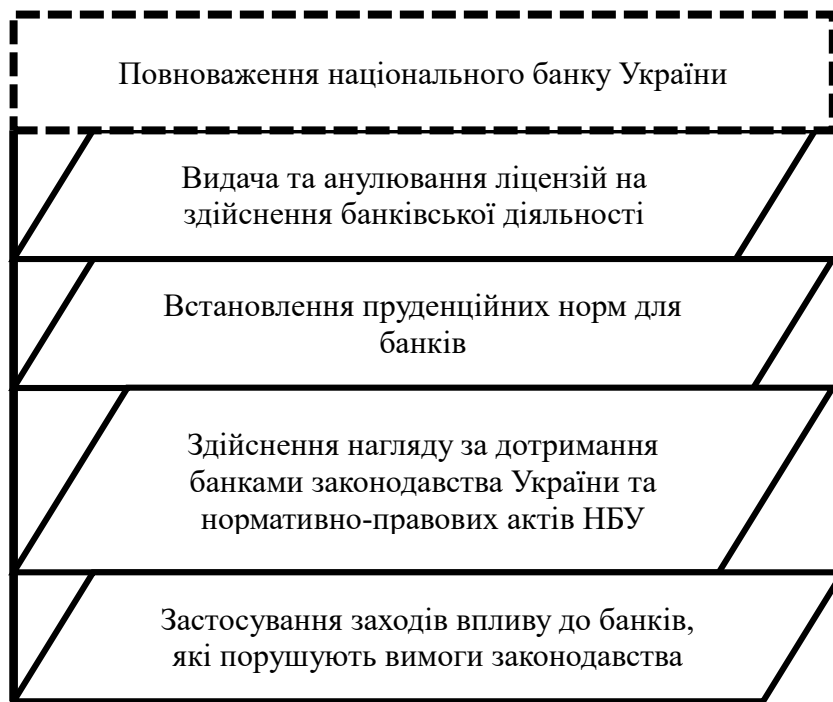

Рисунок 1.7 – Повноваження Національного банку України

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Основними нормативно-правовими актами Національного банку України є Положення про ліцензування банків; Інструкція про порядок здійснення банками валютно-обмінних операцій; Положення про порядок відкриття та ведення банківських рахунків та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність банків.

Співпраця та координація діяльності між органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг полягає в наступному:

Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку зобов'язані співпрацювати згідно з положеннями Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [18].

2. Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за допомогою засобів зв'язку, що дозволяють фіксувати інформацію, своєчасно повідомляють один одному про будь-які спостереження та висновки, які є необхідними для виконання покладених на них обов'язків.

3. Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку мають право на доступ до інформаційних баз даних одне одного, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг.

4. Голова органу, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, або уповноважена ним особа бере участь у роботі іншого органу, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, з правом дорадчого голосу, коли ним обговорюються питання нагляду за діяльністю з надання фінансових послуг.

Регулювання банківської діяльності в Україні ґрунтується на таких принципах:

- Стабільність банківської системи: Національний банк України здійснює банківський нагляд за діяльністю банків, щоб забезпечити їх платоспроможність, ліквідність та стійкість до ризиків.
- Захист прав та інтересів вкладників і кредиторів: Законодавство України гарантує захист прав та інтересів вкладників і кредиторів банків.
- Прозорість та відкритість: Банки зобов'язані публікувати інформацію про свою діяльність, включаючи фінансову звітність.
- Ефективність та конкурентоспроможність: Національний банк України сприяє розвитку та вдосконаленню банківської системи України, підвищенню її ефективності та конкурентоспроможності.

Банки України зобов'язані в обов'язковому порядку дотримуватися всіх нормативно-правових актів, при цьому забезпечуючи платоспроможність, ліквідність та максимальну стійкість до ризиків будь-якої форми, захищати права та інтереси своїх вкладників та кредиторів, публікувати інформацію стосовно своєї діяльності в джерела загального доступу. В Україні фондовий ринок існує з часу незалежності, але в реальності він не виконує своїх базових функцій. Це відбувається через відсутність повноцінних фондових ринків, майданчиків для реальних торгів і взаємодій різних суб'єктів господарювання та фінансових інструментів, це призводить до позбавлення нашої економіки від значної частини потенційних

інвестицій. Хоча останнім часом приймаються певні заходи щодо поліпшення функціонування, адже нормативно-правове регулювання банківської діяльності в Україні постійно вдосконалюється з метою забезпечення стабільності та ефективності банківської системи, захисту прав та інтересів вкладників і кредиторів. Подальша успішність розвитку фондового ринку доводить необхідність здійснення конкретних заходів щодо збільшення ліквідності, капіталізації, прозорості та посилення контролю за діяльністю фондового ринку з боку держави, формування цілеспрямованої державної стратегії розвитку фондового ринку, підвищення якості надання послуг та обслуговування клієнтів, підвищення популярності та довіри громадян до фондового ринку України тощо.

Серед основних проблем, які зараз існують на фондовому ринку та фінансовому ринку України загалом є передусім низький рівень ефективної мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, недосконалість фондового ринку, мала участь населення в використанні (купівлі) цінних паперів, недостатність інвестицій та низький рівень капіталізації.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

2.1. Становлення і розвиток фондового ринку в Україні

Фондові ринки значної кількості країн мають в своїй структурі банки, як провідних учасників. Адже, як уже було окреслено, вони виступають і емітентами цінних паперів, і торгівцями ними, і андеррайтерами, і маркет-мейкерами тощо. Тож банки відіграють одну з провідних ролей на фондовому ринку і саме тому формують тренди їх розвитку та оптимізації. Досліджуючи фондовий ринок України важливо зрозуміти яку роль в його процесах відіграють окремі світові фондові ринки та як прогноз, спрямований щодо них, впливатиме чи не впливатиме на взаємозв'язки на вітчизняному фондовому ринку. Важливо буде вказати, що економіка України – мала відкрита, це означає що так чи інакше є суттєво залежною від зовнішніх чинників в різноманітному їх прояві. Оскільки економіка загалом є залежною, то й фондовий ринок як її складова не є виключенням. Крім цього ринок цінних паперів України з 1991 року все ще перебуває на стадії формування.

Банки змушені шукати нові напрями своєї дохідності та сфера діяльності на фондовому ринку є однією з таких можливостей. Проте виникає потреба в дослідженні доцільності і подальшого впровадження та розвитку, адже у порівнянні з досвідом зарубіжних країн, операції банків з цінними паперами в Україні не є достатньо розвиненими. Тому вивчення напрямів їх удосконалення, аналіз їх здійснення та оцінка ефективності є надзвичайно актуальними напрямками. Перед тим як дані аналізувати потрібно ознайомитись з ними. У першу чергу необхідно звернути уваги на зміни у кількості операторів(бірж).

Так у 2014–2015 роках в Україні діяло 10 фондових бірж: ПрАТ «Українська фондова біржа» (УФБ), ПрАТ «Київська міжнародна фондова біржа» (КМФБ), ПрАТ «Фондова Біржа «ІННЕКС», ПрАТ «Фондова Біржа «УНІВЕРСАЛЬНА», ПрАТ «Українська міжнародна фондова біржа», ПрАТ «СЄФБ» (СЄФБ), АТ «Фондова Біржа ПФТС» (ПФТС), ПрАТ «Фондова Біржа «Перспектива», АТ «Українська біржа» (УБ), ПрАТ «Українська Міжбанківська Валютна біржа» (УМВБ). Станом на 2024 рік залишилось лише 3 з них: Перспектива, ПФТС та Українська біржа. Ці зміни відбулися у тому числі завдяки цілеспрямованій діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що має на меті поліпшення стану фінансового сектору України, забезпечення прозорості та ефективності біржової діяльності, її відповідність світовим стандартам [19]. Динаміку цього процесу зображено рисунку 2. 1.

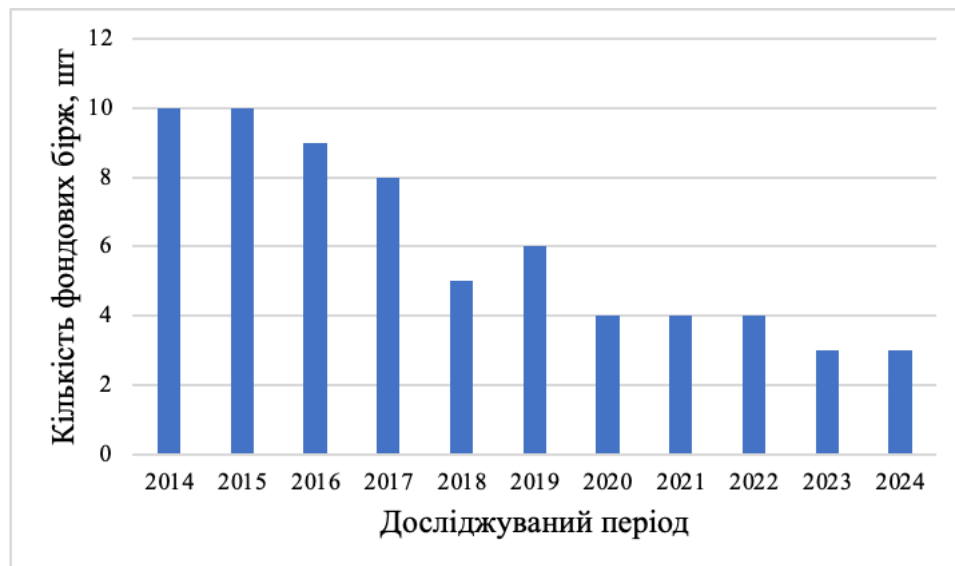

Рисунок 2.1- Динаміка кількості фондових бірж України в період 2014-2024 років

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Це значне зменшення можна обґрунтувати тим, що ще з 2014 року на цих трьох операторів ринку, які на сьогоднішній день залишаються на фондовому ринку України, припадає стабільно не менше 95% усіх біржових операцій з цінними паперами (у грошовому вираженні). А вже станом на 2016 рік ця частка становила

близько 99% від усіх здійснюваних операцій (у грошовому вираженні), в 2019 взагалі складала майже 100% усіх операцій. Тому потреби в інших неактивних операторах ринку просто не було.

Основна частина операцій кожного року припадає на ПрАТ «Фондова Біржа «Перспектива» та АТ «Фондова Біржа ПФТС». Тоді як частка АТ «Українська біржа» коливається в діапазоні між 1% та 10%. На рисунку 2.2 подана інформація про динаміку обсягів операцій з цінними паперами (вираженій в грошовій формі) на кожному з цих операторів ринку. Проглянувши його можна одразу прийти до висновку про те, що ПрАТ «Фондова Біржа «Перспектива» та АТ «Фондова Біржа ПФТС» мають приблизно однакові показники з року в рік, проте станом на 2023 рік на АТ «Фондова Біржа ПФТС» обсяги операцій з цінними паперами становили значення приблизно на 200% більше ніж показники того ж періоду ПрАТ «Фондова Біржа «Перспектива»».

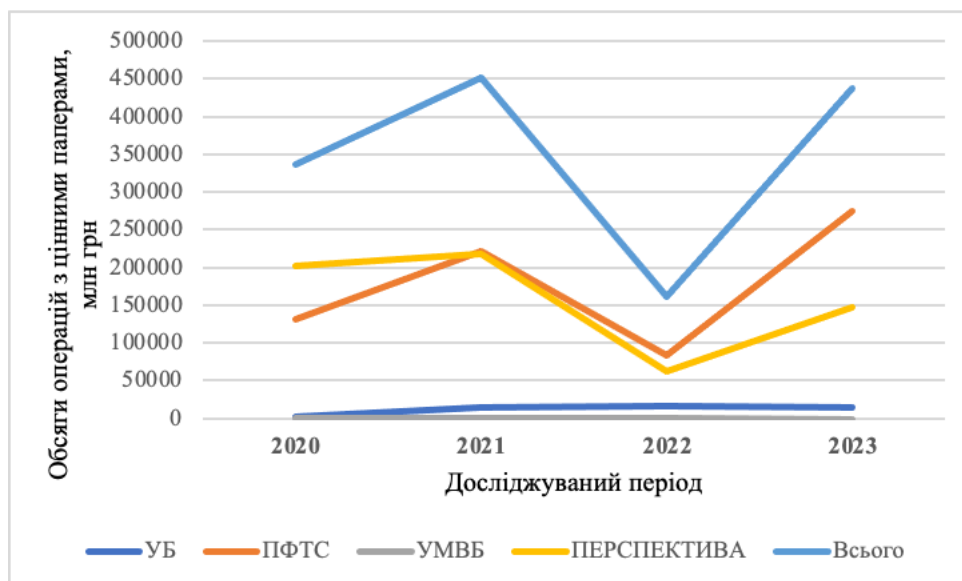

Рисунок 2.2 - Динаміка обсягів операцій з цінними паперами на фондових біржах України в період з 2020 по 2023 рік, млн грн

Джерело: розроблено автором на основі [20]

На рисунку 2.3 розглянуто структуру біржових операцій. Без жодного сумніву значну частку ринку займають операції з облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП), вони є найпопулярнішими на ринку. Потім з великим відривом ідуть інші фінансові інструменти представлені сумою таких інструментів як корпоративна облігація, акція КІФ, акція іноземного емітента, облігація зовнішніх державних позик України, облігація іноземної держави, інвестиційний сертифікат, облігація підприємства, облігація іноземного емітента та акції (які становлять в середньому менше відсотка від усіх операцій)

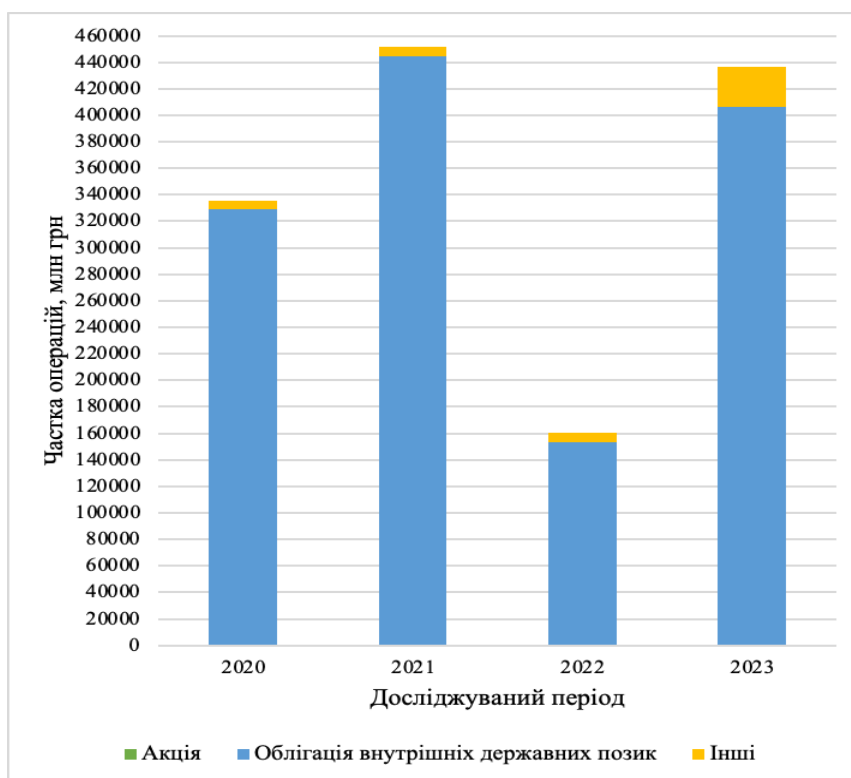

Рисунок 2.3 - Частка операцій з цінними паперами на фондових біржах України у 2020–2023 роках, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

На рисунку 2.4 наведена динаміка кількості операцій конкретно за ОВДП, можна простежити значне їх скорочення у 2022 році (показник 2022 року складає лише 34,4% від показника за 2021 рік). Проте в 2023 році показник майже повернувся до довоєнного і складав 256,7% від кількостей операцій в 2022 році.

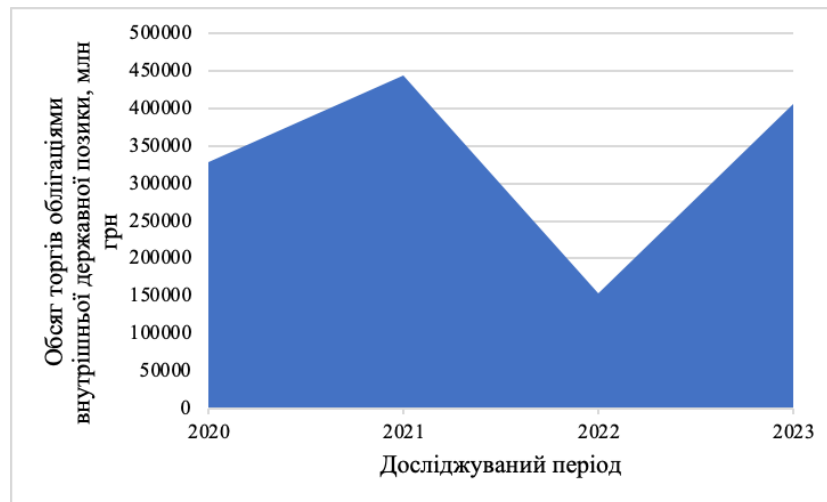

Рисунок 2.4 - Динаміка торгів облігаціями внутрішньої державної позики в 2020-2023 роках, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Також в щомісячний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку входять дані стосовно обсягу випуску акцій та кількості випусків. На рисунку 2.5 зображена динаміка випусків за досліджуваний період починаючи з січня 2020 року і до січня 2024 року включно.

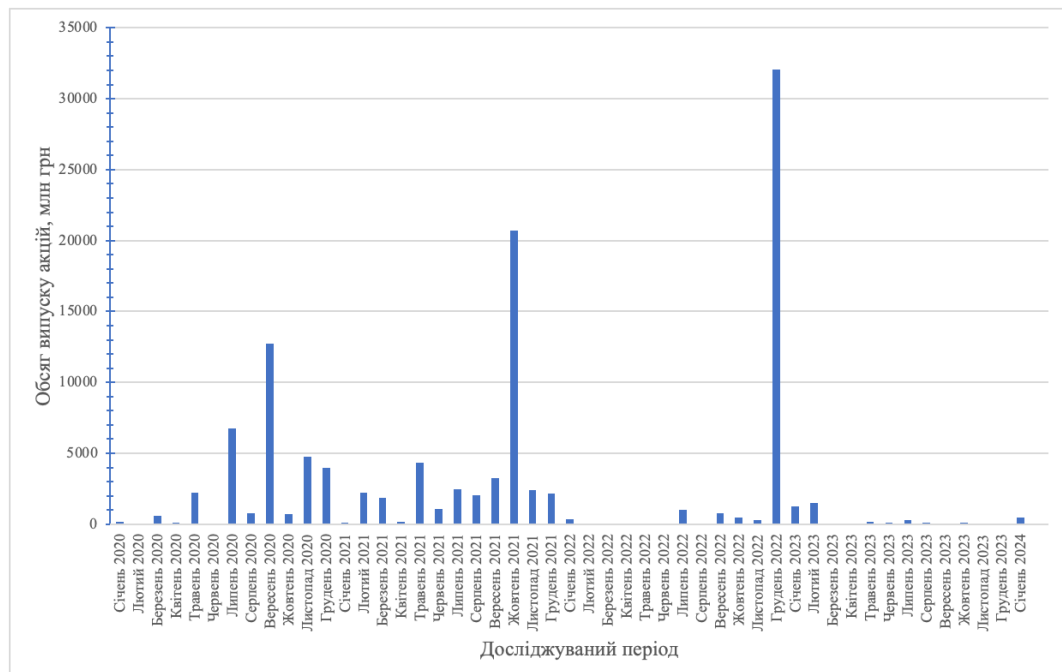

Рисунок 2.5 - Динаміка обсягів випуску акцій впродовж січня 2020-січня 2024, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Аналізуючи та порівнюючи дані складно не помітити по-перше практичну відсутність ділової активності протягом лютого-квітня 2022 року. Цю тенденцію дуже легко пояснити рішенням НКЦПФР «Про тимчасове обмеження проведення операцій на ринках капіталу» від 24.02.2022 року. Крім цього вже в воєнний період можна спостерігати жваве збільшення обсягу випуску акцій в грудні 2022 року. На рисунку періоду.

Рисунок 2.6 – Динаміка кількості випусків акцій протягом січня 2020-січня

Джерело: розроблено автором на основі [20]

На графіку так само одразу помітний вплив воєнного стану, оскільки порівнюючи кількість помісячних випусків за період з червня 2022 року по січень 2024 року, то вони в середньому складають половину, подекуди навіть третину від випусків до лютого 2022 року.

На рисунках 2.7 та 2.8 розглянуті обсяги торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу на первинному та вторинному ринках відповідно. Операції, здійснені на первинному ринку репрезентують те, що вони здійснюються лише на АТ «Фондова Біржа ПФТС». Тобто показники АТ «Фондова Біржа ПФТС» становлять 100% всіх операцій на первинному ринку станом на кінець 2023 року.

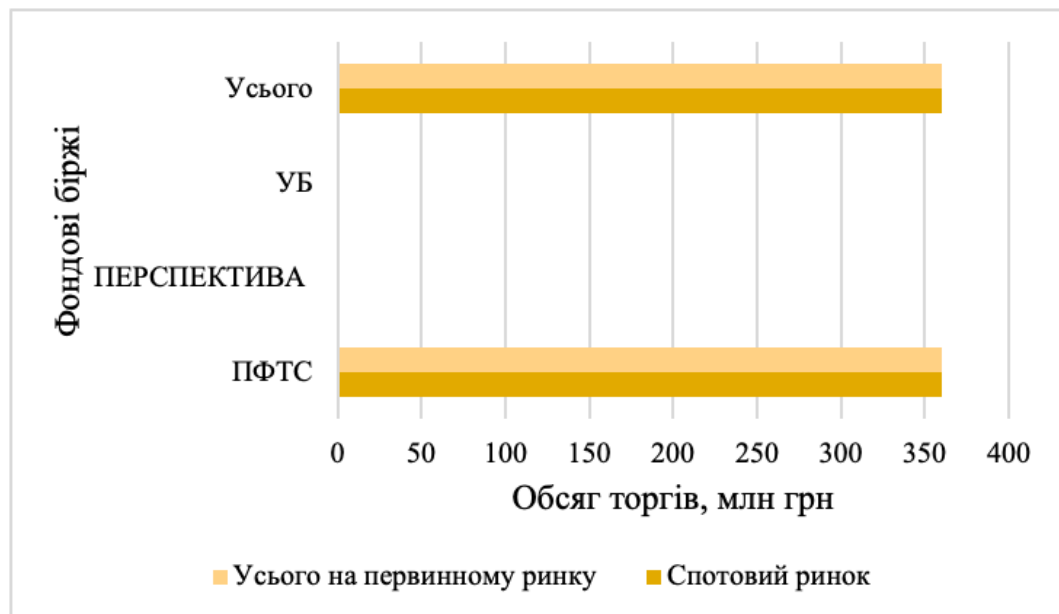

Рисунок 2.7 - Обсяг торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу на первинному ринку в 2023 році, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Рисунок 2.8 репрезентує собою таку тенденцію: обсяги торгів на АТ «Фондова Біржа ПФТС». Значно менші за обсяги на ПрАТ «Фондова Біржа «Перспектива»», проте частка АТ «Українська біржа» взагалі дорівнює нулю.

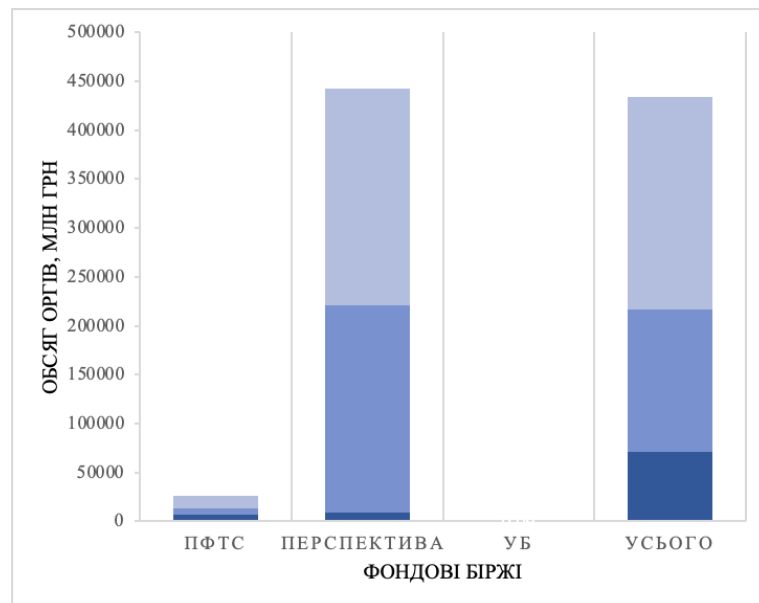

Рисунок 2.8 - Обсяг торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу на вторинному ринку протягом в 2023 році, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Очікується, що ринок продовжить зростати, але темпи зростання все ще будуть повільними. Звичайно при цьому важливим фактором для розвитку ринку буде хід війни та повоєнне відновлення України. Станом на зараз зростає попит на інвестиційні продукти, які пропонують захист від інфляції. Тому для банків як професійних учасників фондового ринку попри величезну кількість викликів з'являються досить багато перспектив подальшого розвитку.

2.2. Показники діяльності банків як професійних учасників фондового ринку

Результативність діяльності банків як професійних учасників фондового ринку визначається за допомогою даних, що ґрунтуються на:

1. Обсягах та структурі операцій з цінними паперами;
2. Якості виконання посередницьких послуг;
3. Фінансових показниках;
4. На базі інших показників.

До першого підпункту можна навести дані по чистому обсязі купівлі-продажу цінних паперів (відображає загальну активність банку на ринку та його внесок у забезпечення ліквідності), структурі портфеля цінних паперів (показує, на які типи цінних паперів (акції, облігації, деривативи тощо) банк робить акцент у своїй інвестиційній діяльності), обсягах андеррайтингу (характеризують участь банку в первинному розміщенні цінних паперів та його здатність залучати капітал для емітентів).

Якість виконання посередницьких послуг характеризується обсягами торгів на біржах (відображають частку банку в загальному обсязі біржових угод), Якість виконання замовлень клієнтів: оцінюється за швидкістю, точністю та вигідністю

виконання доручень. Рівень задоволеності клієнтів вимірюється за допомогою опитувань та інших методів зворотного зв'язку.

До фінансових показників відносяться передусім рентабельність операцій з цінними паперами, яка відображає ефективність використання банком своїх капіталів та ресурсів на фондовому ринку. Рівень ризиків, за допомогою якого з'являється змога оцінити ймовірність виникнення збитків внаслідок несприятливих змін ринкових умов або помилок у прийнятті рішень. Також вплив на ринкові ціни: аналізується здатність банку впливати на котирування цінних паперів за рахунок своїх дій.

До інших показників можна віднести рівень кадрового забезпечення, рівень впровадження інновацій та відповідність регуляторним вимогам. Важливо зазначити, що не існує єдиного універсального набору показників для оцінки діяльності банків як професійних учасників фондового ринку. Вибір конкретних показників залежить від цілей аналізу, особливостей банку та характеристик ринку. Проте окрім кількісних показників, важливо також враховувати якісні характеристики діяльності банку, такі як його репутація, надійність, історія роботи на ринку та відносини з клієнтами.

Джерела інформації про діяльність банків на фондовому ринку виступають передусім звіти про їхню діяльність (публікуються на їхніх веб-сайтах), дані фондових бірж (доступні на веб-сайтах бірж), інформація регуляторів фондового ринку.

На рисунку 2.9 наведений графік обсягу активів різних фінансових інституцій.

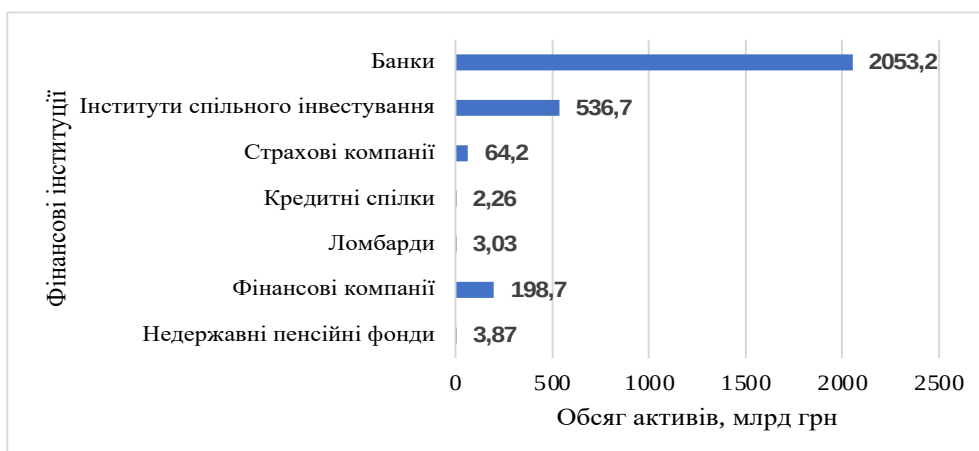

Рисунок 2.9 – Обсяг активів окремих фінансових інституцій України на початок 2022 року, млрд грн [21]

На рис. 2.9 можна відмітити досить сильний розрив показників банків та інших небанківських фінансових установ.

Для того, щоб краще розуміти специфіку показників банку та його діяльність на фондовому ринку в розрізі основної діяльності доцільним буде розглянути ці дані на прикладі одного з українських банків. АТ «ТАСКОМБАНК» - досить активний представник на ринку. Банк діє як брокер, депозитарій, андеррайтер, також інвестує власні активи в цінні папери. І станом на 2024 рік має репутацію досить надійної фінансової організації. На рисунку вказане місце банку у рейтингах, що складаються АТ «Фондова біржа ПТС», де одразу можна звернути увагу на лідируючу позицію банку в сфері корпоративних облігацій. Слід відзначити, що емісія та реєстрація облігацій є складними та витратними процесами, які вимагають від емітента дотримання великої кількості правил.

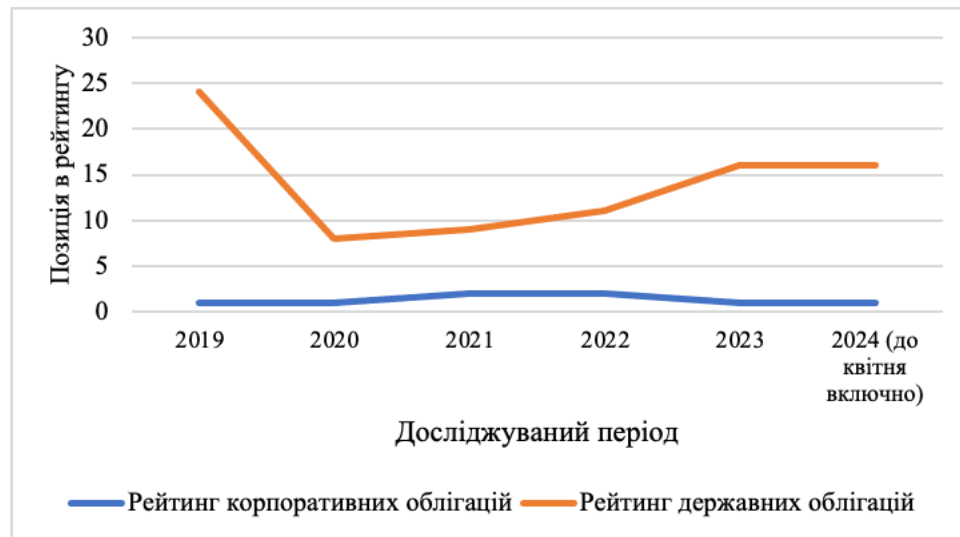

Рисунок 2.10 - Рейтинг торговців цінними паперами-членів АТ «Фондова біржа ПТС» стосовно АТ «ТАСКОМБАНК» в 2019-2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Протягом останніх років частка торгівлі облігаціями підприємств в Україні не перевищує 10% від загального річного обсягу торгів на фондовому ринку. Це головним чином зумовлено закритістю облігаційного ринку, де переважає приватне розміщення більшості емісій облігацій, а також відсутністю достатньої

платоспроможності попиту на них з боку потенційних інвесторів. Крім цього роль також відіграє низька зацікавленість учасників в облігаційні інвестиції (цьому сектору притаманні високі ризики, відсутність довіри, інформаційна обмеженість, та і звичайна непрозорість ринку). Українська біржа та ПФТС мають чітко окреслені вимоги для потенційних емітентів корпоративних облігацій для їхнього включення у біржовий список (наведені в додатку А: рисунок А.1). Через те, що багато потенційних емітентів не можуть задовольнити ці вимоги, значна частка облігаційного обігу знаходиться саме на позабіржовому ринку. Переваги використання корпоративних облігацій як важливого фінансового інструменту існують, як для емітентів так і для інвесторів. І відповідно, існує потенціал і перспективи активізації розвитку сегменту ринку облігацій підприємств в Україні. Необхідно вжити комплекс заходів на всіх рівнях для сприяння розвитку фондового ринку. Це включає удосконалення законодавства, захист прав емітентів та інвесторів, стимулювання залучення заощаджень на ринок капіталів, популяризацію інвестицій, підвищення фінансової грамотності населення, створення доступної інформаційної системи.

Розглядаючи ринок всіх облігацій в період 2016-2020 років (див. Таблиця 2.11), можна помітити, що його показники з року в рік зростають (особливо це можна простежити у 2019 році). В цей період відбувалося ефективне розміщення облігацій, тобто спосотерігалась висока економічна активність. Показники 2020 року, на жаль, вже не були такими втішними і обсяг випуску значно скоротився, проте все ще знаходиться на високому рівні, в порівнянні з попередніми роками. Таке різке зменшення обсягу випуску облігацій пов'язано з двома основними факторами: всесвітньою епідемією COVID-19 та проведенням політики очищення ринку цінних паперів від «сміттєвих паперів». Метою було зробити ринок більш прозорим та захистити інвесторів. Говорячи про діяльність банків щодо випуску облігацій в цей період, то її можна охарактеризувати як недостатню. Вона передусім пояснюється низькою ліквідністю та досить незначним попитом на них з боку інституційних

інвесторів. Особливо це видно за даними 2016 та 2018 років, коли показники випуску дорівнювали нулю.

Таблиця 2.11 – Обсяг випусків облігацій, зареєстрованих НКЦПФР за період 2016-2020 років

Показник	Період (рік)							
	Обсяг, млн грн		Приріст		Обсяг, млн грн		Приріст	
Обсяг всіх випусків облігацій підприємств								
Обсяг випуску облігацій банками								

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Серед найактивніших банків, що проводили випуски облігацій станом на 2020 рік можна виокремити АТ «ТАСКОМБАНК» та АТ «КРЕДОБАНК». Тож випуск облігацій точно не є основним джерелом ресурсів для банківських установ. Говорячи про такий вид облігацій, як іпотечні, то станом на кінець 2020 року лише два українські банки їх випускали: Укргазбанк та Банк Хрещатик, хоча вони також за ефективно працюючої системи фондового ринку є досить вдалим інструментами торгівлі на ньому.

Банки активно розвивають інвестиційну діяльність, що відображається у їхньому портфелі. Проте, значна частка інвестицій у цінні папери, що рефінансуються Національним банком України (зокрема ОВДП), свідчить не стільки про розвинений фондовий ринок, скільки про вигоди від цих інвестицій. «Для оцінки ролі операцій з цінними паперами у фінансових результатах банків використовуються показники, такі як дохідність інвестицій, співвідношення ризиків та активів, співвідношення доходів від кредитування та активів, середня ставка кредитування клієнтів. Дохідність інвестиційних вкладень розраховано як співвідношення процентних доходів від

операцій з цінними паперами та торгового результату за мінусом резервів до суми інвестиційних портфельів банку. Варто зауважити, що при розрахунку цього показника доходи за операціями з іноземною валютою не враховувалися»[43,с.14].

$$D_{\text{інв.операцій}} = \frac{\text{ПД} + \text{ТР} - \text{ВФР}_{\text{інв}}}{\text{ІП}_1 + \text{ІП}_2 + \dots + \text{ІП}_n} \times 100, \quad (2.1)$$

де ПД – доходи (процентні) від операцій з цінними паперами;

ТР-торговий результат;

$V_{\text{інв}}$ - чисте збільшення резервів від знецінення цінних паперів;

$\text{ІП}_1, \text{ІП}_2, \text{ІП}_n$ - інвестиційні портфелі банків (за виключенням вкладів в дочірні компанії).

За своєю суттю дохідність інвестиційних операцій зазвичай є меншою ніж дохідність від кредитування. Тому, за думкою Петра Вібля та Юлії Костевич: «Це може стимулювати розвиток кредитування та тим самим зменшити обсяги ресурсів від здійснення банківських інвестицій, особливо ураховуючи недостатній рівень розвитку фондового ринку в Україні» [24].

Повертаючись до розгляду професійної діяльності на фондовому ринку на прикладі АТ «ТАСКОМБАНК», важливим буде почати з аналізу основних показників діяльності даного банку (таблиця 2.13):

Таблиця 2.13 – Ключові показники діяльності АТ «ТАСКОМБАНК» протягом 2020-2023 років

Показники	Роки				Абсолютне відхилення		
	2020	2021	2022	2023	2021/2020	2022/2021	2023/2022
Активи	24054	30839	29344	34607	6785	-1495	5263
Грошові кошти та високоліквідні цінні папери	8943	12761	13324	17317	3818	563	3993
Кредити та заборгованість клієнтів	13158	16208	13484	13554	3050	-2724	70
Зобов'язання	21056	27715	26110	31120	6659	-1605	5010
Кошти клієнтів	17140	22818	24872	29313	5678	2054	4441
Власний капітал	2997	3124	3234	3487	127	110	253
Прибуток	381	456	31	63	75	-425	32

Продовження таблиці 2.13

Чистий процентний дохід	1384	1814	2231	2360	430	417	129
Чистий комісійний дохід	326	400	390	277	74	-10	-113
Результат від операцій з іноземною валютою, фінансовими інструментами за справедливою вартістю через прибуток або збиток та переоцінки іноземної валюти	-	-	825	366	-	825	-459
Інші доходи	-	-	160	155	-	160	-5
Адміністративні та інші операційні витрати	-1308	-1752	-1476	-1790	-444	276	-314
Співвідношення прибутку до активів Банку (ROA)	1,58%	1,48%	0,11%	0,18%	-0,10%	-1,37%	0,07%
Співвідношення прибутку до капіталу Банку (ROE)	12,71 %	14,60%	0,96%	1,81%	1,89%	-13,64%	0,85%
Регіональна мережа, відділень	87	95	101	101	8	6	0
Чисельність персоналу	1673	1910	1656	1586	237	-254	-70

Джерело: побудовано автором на основі [23]

Одразу можна помітити досить значне скорочення більшості показників за результатами 2022 року порівняно з 2021, проте 2023 рік показав значно кращі в порівнянні з минулим періодом результати. Говорячи про активи банку та їх структуру: найбільшу частку тут займають кредити та заборгованість клієнтів в цілому, і тут лідирують саме кредити юридичних осіб.

Таблиця 2.14 містить в собі інформацію про активи банку, друге за обсягами місце серед них займають інвестиції в цінні папери, які, у 2020 році складала 29,3%, потім спостерігалось їх зростання в 2021 році до 33,5%. та подальше зростання до 34,4% у 2022 р. В 2023 році вони складала 36,4%, тобто спостерігалось їх подальше зростання в розрізі загальної суми активів.

Здійснюючи свою інвестиційну діяльність АТ «ТАСКОМБАНК» керується максимальною ефективністю такої діяльності при її мінімальних інвестиційних ризиках. Портфель цінних паперів АТ «ТАСКОМБАНК», являючи собою сукупність усіх придбаних банком цінних паперів, сформований з метою по-перше отримати

доходів у різних їх формах (проценти, дивіденди та інші прямі та непрямі доходи). Цим забезпечує запланований рівень доходності, і також важливим буде додати, що щодо нього практично відсутній ризик, оскільки він переважно із ОВДП різних за термінами та доходністю емісій.

Таблиця 2.14 - Динаміка активів АТ «ТАСКОМБАНК» за 2020-2023 рр.

Активи	Роки				
	2020	2021	2022	2023	
				Показники	Питома вага, %
Грошові кошти та їх еквіваленти	1 886 443	2 415 525	3 237 251	4 724 429	13,65
Кредити та аванси банкам	287 739	272 782	-	506 457	1,46
Кредити та аванси клієнтам	13 158 404	16 207 595	13 484 203	13 554 219	39,17
Інвестиції в цінні папери	7 056 354	10 345 541	10 087 234	12 592 451	36,39
Похідні фінансові активи	9 223	39 387	126 752	6 180	0,02
Інвестиційна нерухомість	95 372	91 479	55 482	766 627	2,22
Відстрочені податкові активи	-	2 533	7 135	-	-
Нематеріальні активи	2 174	17 186	23 051	46 224	0,13
Основні засоби та активи з права користування	1 079 838	629 131	700 609	795 567	2,30
Інші фінансові активи	317 048	288 524	986 294	961 950	2,78
Інші нефінансові активи	161 095	529 261	635 943	268 159	0,77
Непоточні активи або групи вибуття, класифіковані як утримувані для продажу	-	-	-	384 938	1,11
Загальна сума активів	24 053 690	30 838 944	29 343 954	34 607 201	100,00%

Джерело: побудовано автором на основі [23]

Банк розраховує дохідність цінних паперів та операцій з ними як ділення процентних доходів від операцій з цінними паперами на торговий результат та віднімаючи від цього резерви до суми інвестиційних портфелів банку. При цьому, важливо вказати, що при розрахунку доходи за операціями проведеними з іноземними валютами не враховують.

2.3. Вплив впровадження воєнного стану на тенденції розвитку діяльності банків на фондовому ринку

Нещодавно всім учасникам фондових ринків по всьому світу довелося мати справу із унікальною сумішшю макроекономічних і політичних проблем. Адже не секрет, що повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року мало дуже значний і помітний вплив на світові фінансові ринки, а це, безперечно, повпливало на акції компаній зі всього світу, що працюють в різних секторах. Наприклад, галузь видобутку нафти все ще відчуває наслідки санкцій щодо країни, яка стабільно протягом багатьох років входила в п'ятірку найбільший експортерів нафти у світі. В той же час, акції компаній оборонного сектора можна охарактеризувати як ті, що «виграли» у ситуації, що склалася. Тобто військові дії між Україною та росією дійсно мали відчутний вплив на зміни, що відбувалися безпосередньо на фондових ринках у 2022 році і продовжують впливати на них.

Можна було спостерігати подекуди навіть за доволі передбачуваними змінами на ринку цінних паперів, однак є й такі, що передбачити було не так легко. Війна впливає на акції деяких компаній опосередковано, через зміну цін на продукцію, що ними виготовляється чи експортується. Загалом, невизначеність на такому ринку існує завжди, однак саме зараз вона може стати проблемою для багатьох інвесторів.

Перш за все фондові ринки діють не самі по собі, а відображають очікування певної групи людей – інвесторів. Якщо інвестори вважають, що актив продовжуватиме обслуговуватися й торгуватися, незважаючи на будь-який поточний конфлікт між країнами, то можливість відновлення цін після початкового зниження дуже ймовірна. Це було очевидно, наприклад, у Сполучених Штатах Америки, коли на початку Другої світової війни в 1939 році, відразу після нападу Німеччини на Чехословаччину, індекс S&P 500 впав на 25%, але потім відновив 19% втрат у межах

року. Так само, коли Німеччина напала на Францію в 1940 році, індекс знову впав на 25%, і 9,2% цих втрат теж було відшкодовано протягом року [24].

S&P 500 — це індекс, який відстежує показники фондового ринку на основі коливань цін на акції 500 найбільших компаній Сполучених Штатів. Це зважений індекс на основі ринкової капіталізації, що означає, що більш цінні компанії мають більший вплив на напрям індексу.

Санкції завдали великого болю російському бізнесу, про що свідчить падіння цін на їхні акції. Усі інвестори можуть відчувати, що їхні портфелі в небезпеці. Обидві країни є важливими експортерами багатьох товарів. Росія є особливо важливим виробником енергетичних товарів, таких, як нафта, газ і вугілля; дорогоцінних металів, таких, як золото, платина і паладій. Як зазначають Петро Віблій та Юлія Костевич: «Найбільш експортованими товарами серед секторів залишається агропродукція та харчова продукція, що становить 53% від загального експорту товарів у 2022 році. Також значні обсяги експорту становлять метали — 13,6%. Третім був сектор мінеральних продуктів — 9,8%. Найбільш постраждалими секторами є металургія (-62,5%), хімія (-54,3%), мінерали (-48,6%) та папір (-48%)» [24].

Ірина Бегаль в статті для Forbes Ukraine вказує: «Залучення внутрішніх та зовнішніх позик у контексті джерел покриття бюджетного дефіциту має дійсно величезний потенціал. Тим, хто хоче підтримати Збройні сили України, слід розглянути військові облігації - підвид облігацій внутрішньої державної позики. Це вигідніше, ніж депозити, і надійніше, адже є державна гарантія на повне повернення інвестиції. Звичайно, суть купівлі таких облігацій більше у фінансуванні армії, ніж в особистому збагаченні. Військові облігації зараз виступають дійсно важливим інструментом підтримки державного бюджету, який є доступним для громадян. Купити військові ОВДП у «Дії» можна з жовтня 2022-го року. Станом на квітень 2023-го року українці купили через застосунок 700 000 ОВДП. Факт підвищеного попиту на державні цінні папери підтверджують й інші учасники ринку. У 2022-му Укргазбанк як посередник продажу ОВДП у «Дії» продав військових ОВДП на 1,5

млрд грн, а за останні пів року – на 1,8 млрд грн. monobank за 2022-й і останні пів року продав 3,2 млн ОВДП: за минулий рік сума інвестицій склала 3 млрд грн» [26].

Як видно з рисунку 2.16, попит фізичних осіб на облігації внутрішньої державної позики збільшувався з 2017 року. У той час портфель перевищив 1 млрд гривень (становив 1,5 млрд гривень) вперше з 2012 року. Протягом наступного року українці вклали в державні цінні папери, ставка за якими коливалася між 15% і 20% річних, ще 4,7 млрд гривень. На кінець 2019 року обсяг портфеля ОВДП володінням фізичних осіб становив 9,8 млрд гривень, а в 2020 році він зростає до 11,1 млрд гривень. Перед початком повномасштабної війни загальний портфель гривневих та валютних облігацій серед громадян склав 25,1 млрд гривень на кінець грудня 2021 року. У перший рік війни динаміка залишилася, але значно сповільнилася (протягом 2022 року портфель зріс до 30,2 млрд гривень).

Рисунок 2.15 – Динаміка обсягів сукупного портфелю всіх випущених гривневих та валютних облігацій з 2017 по 2023 рік 1.10.2023 р. млрд, грн

Джерело: побудовано автором на основі [20]

З огляду на наведені в табл. 2.16 дані, переважна більшість власників це юридичні особи (володіють 51,5% облігацій), з них:

- Банки - первинні дилери та ліцензовані брокери - купують облігації на аукціонах, а потім продають їх клієнтам на вторинному ринку.
- Інші юридичні особи можуть самостійно купувати облігації або через брокерів. Фізичні особи та нерезиденти володіють 48,11% та 0,39% облігацій відповідно.

Таблиця 2.16 – Результати аналізу розміщення військових облігацій у 2022р., % [28]

Структура інвесторів	Юридичні особи			Фізичні особи			Нерезиденти		
	51,50			48,11			0,39		
Розміщення облігацій за видом валют	UAH	USD	EUR	UAH	USD	EUR	UAH	USD	EUR
	27,17	67,10	5,73	3,26	96,55	0,19	92,09	7,91	0
Розміщення облігацій на фондовому ринку	Первинне розміщення		Вторинний ринок	Первинне розміщення		Вторинний ринок	Первинне розміщення		Вторинний ринок
	84,1		15,9	69,53		30,47	38,91		61,09
Розміщення облігацій терміном погашення	Коротко-строкові		Середньо-строкові	Коротко-строкові		Середньо-строкові	Коротко-строкові		Середньо-строкові
	80,31		19,69	99,45		0,56	84,54		15,46

Стосовно валюти, то фізичні та юридичні особи переважну більшість облігацій придбали в доларах США. Нерезиденти ж значну більшість облігацій придбали облігації в гривні. Юридичні, фізичні особи та нерезиденти надавали перевагу короткостроковому терміну погашення (до 1 року). Вкладників мотивували такі переваги ОВДП як те, що дохідність ОВДП може бути вищою, ніж по депозитам в банках; можливість військових ОВДП дозволити диверсифікувати інвестиційний портфель, додаючи до нього інструмент з фіксованим доходом. І також той факт, що купівля ОВДП сприяє фінансуванню Збройних сил України.

Тож, банківська система відрізняється великим обсягом операцій, що здійснюються на ринку цінних паперів, передусім таких, що пов'язані з емісією акцій та облігацій, такими видами посередництва, як андеррайтинг, брокерська і дилерська діяльність, а також створення депозитарної системи. Також інвестиційна діяльність банків є важливою складовою їх функціонування на фондовому ринку. Таким чином, аналізуючи тенденції діяльності банківських установ на фондовому ринку України, очевидно, що вони набувають все більшої важливості у формуванні стабільного та ефективного вітчизняного ринку цінних паперів. Пріоритетним напрямом розвитку інфраструктури ринку цінних паперів є формування такої депозитарної системи, що змогла б ефективно забезпечувати обслуговування обігу цінних паперів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ

3.1. Світовий досвід регулювання діяльності банків на фондовому ринку та можливості його адаптації в Україні

Банки в усьому світі грають значну роль на фондовому ринку, будучи не лише інвесторами і емітентами, але, ще й в якості посередників. Безумовно, їхня роль варіюється в залежності від країни. Наприклад, сегментована структура банків, що склалася в США і Японії, де на законодавчому рівні існує відокремлення банківських депозитних та кредитних операцій від операцій з випуску і розміщення цінних паперів компаній і деяких спеціальних видів послуг (страхування, операції з нерухомістю і т. д.). А за універсальної структури закони не мають таких обмежень щодо цих видів операцій і сфер. Такий тип універсальних банків склався в ряді західноєвропейських країн – найяскравішими представниками виступають: Німеччина, Франція, Швейцарія, Великобританія тощо. В цих країнах провідна роль при функціонування банківських систем відається саме високому рівню самоконтролю. Також велику роль відіграють традиції, що вже не одне століття формувались банками [29].

Тож навіть такі, здавалось би, незначні на перший погляд фактори як традиції та звичаї дійсно мають істотний вплив на формування, регулювання та діяльність банківських установ.

Повертаючись до прикладу США: в цій країні банки, що мають право надавати послуги на фондовому ринку, є виокремленими в окремий групу, що має назву інвестиційні банки. І станом на зараз не існує країни, ринки в якій регулюються

настільки прискіпливо, як у Сполучених Штатах Америки. Адже тут існує три рівні регулювання: серед них федеральний, окремого штату та самої індустрії. Закон про торгівлю цінними паперами, прийнятий ще майже сто років тому – в 1934 році сприяв створенню агентства – Комісії з цінних паперів і бірж. Агентство публікує статистичні дані щодо торгівлі цінними паперами в середині країни. Щоб контроль був ефективнішим Комісія має представництва в регіонах, які мають змогу більш ретельно аналізувати діяльність банків. Проте основною проблемою Комісії, є відтік цінних кадрів у сферу приватного бізнесу, оскільки там вони мають більший потенціал залучити свої знання та при цьому отримати більшу заробітну плату, ніж їм може запропонувати комісія.

Основна відмінність між американською та європейською моделями фондового ринку полягає у ролі, яку законодавство та історичні традиції кожної країни відводять банкам. Американська модель базується на трьох основних елементах: концепції, сформованій майже дев'яносто років тому, правовій базі та традиціях. Ця модель передбачає, що фінансові інвестиції мають здійснюватися на ринку, який функціонує окремо від банківської системи та залучає капітали та заощадження всіх верств населення. Ця система підтримується відповідною правовою базою та спеціальним державним органом регулювання ринку цінних паперів з широкими повноваженнями для забезпечення дотримання законів.

Натомість, у європейській моделі фондового ринку більший акцент робиться на роль банків. Основна проблема полягає у вирішенні, як розділити ризики між класичними банківськими операціями та участю банків на фондовому ринку. У світовій практиці існують два підходи до цієї проблеми. У США, наприклад, було введено розподіл універсальних банків на комерційні та інвестиційні в 1930-ті роки як реакцію на банкрутства банків під час кризи. Проте в останні десятиліття у США спостерігається зміна ситуації на фінансових ринках, зокрема, швидкий розвиток фінансових установ, які поєднують банківські та інвестиційні функції. Це призвело до змін у регулюванні та до фінансової кризи 2007–2010 років, що свідчить про

важливість ефективного державного регулювання фондового ринку, а також про необхідність регулювання дотримання принципів розмежування економічної активності суб'єктів фінансового ринку.

Європейська модель фондового ринку полягає у тому, що комерційним банкам надається можливість здійснювати як звичайні банківські операції, так і операції на ринку цінних паперів. Згідно з цією концепцією, обмеження ризикових інвестиційних операцій банків не досягається через пряме розмежування їх функцій, а шляхом державного контролю за їх діяльністю та уваги до проблеми конфлікту інтересів під час участі на фінансових ринках.

Розглядаючи досвід в регулюванні банківських установ європейських країн доцільно буде дослідити приклад Франції. Обов'язки з регулювання ринку тут відведені Агентству з фінансових ринків (Autorite des Marches Financiers (AMF)). Функціонує AMF здійснюючи загальне регулювання і нагляд за функціонуванням фінансового ринку Франції, а також провадить міжнародне співробітництво з регуляторами фінансових ринків інших держав [29]. Основні функції Агентства наведені на рисунку 3.1.

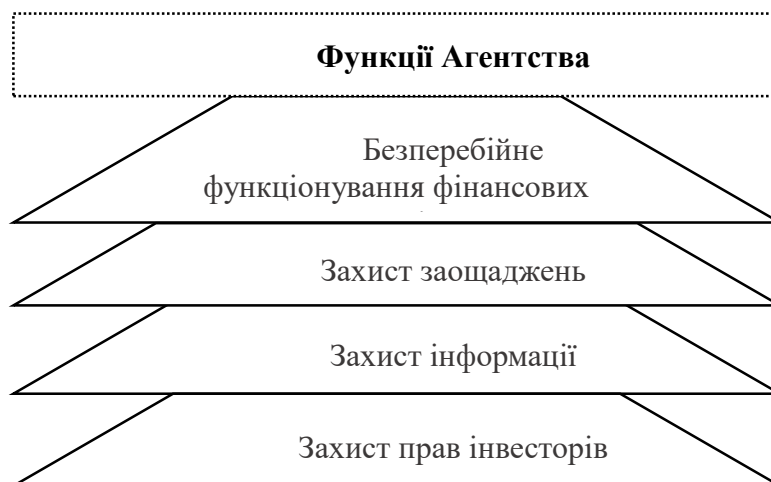

Рисунок 3.1 - Функції Агентства з фінансових ринків

Джерело: побудовано автором на основі [30]

Для виконання своїх завдань AMF:

- встановлює правила на ринку;
- уповноважує учасників, затверджує розкриття інформації щодо корпоративних фінансових операцій та санкціонує продукти спільного інвестування;
- контролює учасників ринку;
- проводить розслідування та перевірки;
- інформує інвесторів і пропонує посередницькі послуги [30].

Також тут представлений досить цікавий і нетиповий для багатьох інших країн механізм прийняття регулюючих документів, що пов'язані з банківською діяльністю. Розробляє нормативні акти AMF, проте затвердженням займається вже Міністерство економіки промисловості та зайнятості (Le Ministre chargé de l'économie). При цьому обов'язково перед затвердженням акти повинні отримати схвалення в Консультативному комітеті з законодавства та фінансового регулювання (Comité consultatif de la législation et de la réglementation financières (CCLRF)). Таким чином, AMF здійснює контроль за діяльністю банків на ринку цінних паперів і в разі порушень застосовує заходи впливу, а процедуру ліцензування проводить АСРР. Це яскравий приклад Two Agency моделі, і тут одним з ключових недоліків виступає бюрократія [31]. Оскільки залучено чимало органів, і це призводить до «роздування» часу на прийняття тих чи інших рішень.

Іншим яскравим представником моделі регулювання діяльності банків на європейському фондовому ринку є Німеччина. Ще нещодавно лише банківські організації мали право на отримання спеціальної ліцензії, на основі якої вони працюють з фінансовими коштами клієнтів у сфері звичайних банківських операцій та сфері інвестиційної діяльності та обслуговуванні такої діяльності. Такий стан речей гальмує розвиток фондового ринку. Наприклад, Німеччина має сильну економіку та ресурси, але по обсягу ринку цінних паперів відстає від Великої Британії та США. Капіталізація фондового ринку Німеччини в п'ять разів менша за Велику Британію і вдвічі менша за США. Маленька частка населення володіє акціями через особливу роль банків, які кредитують більшу частину потреб підприємств у довгостроковому

капіталі. Фінансовий сектор Німеччини відображає модель фінансової системи, заснованої на банках, що відрізняється від фінансової системи, заснованої на ринку цінних паперів, яка є характерною для Великої Британії.

Отже, головною особливістю європейської моделі фондового ринку є домінування банків. Згідно з аналізом фондових ринків, що вважаються розвиненими, близько 40% представляють собою ринки з небанківською організацією, які розділяють банки на комерційні та інвестиційні, 40-45% - це змішані ринки, де разом з банками активно працюють не-банківські інвестиційні інститути, і лише 10-15% фондових ринків мають виключно банківську природу. Щодо європейської специфіки фондового ринку, варто відзначити, що державне регулювання цього ринку формувалося поступово, шляхом еволюції, відповідно до практичних потреб різних суспільних груп. Регулювання не базується на якій-небудь конкретній теоретичній концепції.

Також досить цікавим прикладом з огляду на функціонування фондового ринку є Китайська Народна Республіка та роль банків на ньому. Сама модель регулювання ринку є фактично запозиченою у США. В системі регулювання тут існує відокремлений орган, який відповідає за фондовий ринок, він має назву China Securities Regulatory Commission (CSRC). Орган є міністерством і підпорядковується Центральному Уряду Китайської Народної Республіки – State Council of the People's Republic of China [32]. З одного боку діяльність банків на цьому сегменті фінансового ринку серйозно обмежена законодавством, проте з іншого - комерційні банки виступають значимими інфраструктурними інститутами ринку державних облігацій, а також всього ринку цінних паперів Китаю, оскільки вони обслуговують ринок облігацій та є найбільшими інвесторами на ринку облігацій, складають облікову систему прав власності на цінні папери тощо. Тож посідають домінуючу роль на ринку. Проте, досить цікавим є той факт, що банківським установам в Китаї законодавчо не дозволено займатися брокерсько-дилерською діяльністю, управлінням активами на ринку цінних паперів, що належать до професійної

діяльності на ринку цінних паперів [33]. Хоча це дуже легко пояснити – ця методика є оптимальною з погляду на прийняття і поділ ризиків на ринку цінних паперів. Банки в Китаї мають серед своїх обов'язків вести облік прав власності на цінні папери, якими торгують на внутрішньому ринку, і таким чином, вони формують систему обліку прав власності на ринку цінних паперів Китаю. Згідно з законодавством, комерційні банки діють як депозитарії та розрахункові установи для інвестиційних фондів.

Відносно нещодавно створені ринкові економіки країн Центральної та Східної Європи намагалися сформувати свої фондові ринки та системи регулювання, використовуючи передовий досвід 1990-х років. У результаті вони намагалися відступити від класичної європейської моделі на користь американської. Україна прийняла змішану модель фондового ринку. З одного боку, історично вона має континентальну систему права, де державні нормативні акти грають головну роль у регулюванні, а банки мають значний вплив на фінансовий ринок. З іншого боку, за зразком США, головним регулятором на фондовому ринку стала небанківська організація – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Це демонструє необхідність системного підходу до створення національної моделі ринку цінних паперів, оскільки законодавство в цій галузі є еkleктичним і часто не системно запозиченим із законодавства інших країн. Регулювання повинно базуватися на чітких критеріях та принципах, які вже пройшли випробування в розвинених країнах світу.

Модель державного регулювання ринку цінних паперів, яка часто пов'язана з моделлю фондового ринку, може класифікуватися за розподілом повноважень та функцій між державними та саморегулювальними організаціями. В таблиці 3.3 наведені основні дані стосовно двох моделей можливого державного регулювання ринку з огляду на розподіл повноважень та функцій між державними органами та іншими організаціями.

Таблиця 3.3 – Характеристика основних моделей державного регулювання фондового ринку

Модель регулювання	Характеристика	Країни- представники
Перша модель	Регулювання фондового ринку здійснюється переважно державними органами, з невеликою участю саморегулювальних організацій.	США, Китай, Україна
Друга модель	Значний обсяг регулювання здійснюється саморегулювальними організаціями з важливим місцем для переговорного процесу та узгоджень з учасниками ринку.	Велика Британія, Франція

Джерело: побудовано автором на основі [34]

Характеризуючи першу модель важливо сказати, що передусім вона регулюється державними органами, при цьому часто зовсім незначна частка повноважень стосовно нагляду та контролю надано саморегулювальним організаціям. Такий підхід застосовується у США, Китаї, а також наразі й Україні.

Друга модель ж базується регулюванню ринку саморегулювальними організаціями, важливо, що контроль здійснюється не так на базі жорсткого законодавства, як під час переговорного процесу між банками як учасниками ринку та саморегулювальними організаціями як суб'єктами контролю. Тим не менш, державна влада може втручатись в будь-який момент такого процесу. Цей підхід відомий на так званих "старих" європейських ринках, таких як Велика Британія та Франція, і використовувався до реформ 30-х років в США. Ця модель класична, але на сучасному етапі не існує у чистому вигляді, оскільки в усіх провідних країнах світу існує законодавче закріплення прерогатив державного регулювання та відповідні державні регулюючі органи. Однак розподіл на ці дві моделі відображає традиційне уявлення про правове регулювання та рівень саморегулювання у кожній країні, а також рівень його розвитку.

Таблиця 3.4 – Сфера регулювання і вид регуляторів фондового ринку в провідних економіках світу [34]

Сфера регулювання	Різнovid органу	Представники
Фондовий ринок	Спеціальний орган (комісія)	США, Китай, Індія, Україна
Загалом фінансовий ринок	Мегарегулятор	Велика Британія, Німеччина, Франція, Японія, скандинавські країни
Згруповані сектори фінансового ринку	Спеціальний орган (Відомство)	Мексика, Швейцарія, та Ірландія

Серед усіх можливих систем фактично можна виділити дві провідні тенденції в розвитку моделі державного регулювання ринку та суб'єктів на ньому. Перша репрезентує існування спеціалізованого державного органу, як правило, у вигляді комісії з цінних паперів (в ролі регулюючого суб'єкта з широким обсягом регулятивного впливу) та, відповідно, виділяє сам фондовий ринок як окремий об'єкт державного регулювання. Інша модель формується на основі мегарегулятора як єдиного регулятором фінансового сектора економіки, що діє зазвичай незалежно від національного банку або ж міністерства фінансів. Всі інші варіанти фактично мають в своїй основі поєднання цих двох підходів. Вибір такого органу регулювання зумовлено зазвичай рівнем розвитку інститутів фондового ринку, наявністю певних правових традицій регулювання та саморегулювання в країні, рівнем відповідності національного законодавства міжнародним нормам щодо консолідованого нагляду, а також поточними політичними векторами держави.

Для країн з «банковою» економікою характерна модель з мегарегулятором. Проте якщо в країні є стійкі правові традиції окремого правового регулювання окремих сегментів фінансового ринку, відповідно побудована законодавча база та система регуляторів і саморегулювальних організацій, злиття їх в один орган може дезорганізувати систему регулювання [34].

Стосовно ситуації на вітчизняному ринку цінних паперів, то в Україні є всі передумови для наслідування французької моделі. Вже досить давно обговорюється ідея створення мегарегулятора, який підпорядковуватиметься виконавчій гілці влади

та перенесення пруденційного нагляду з функцій НБУ до мегарегулятора. В 2005 році були активні спроби створити таку систему, ставились завдання, проте подальших для її розвитку і започаткування дій не відбулося.

Звичайно, створювати таку складну технічно систему є надскладним завданням, тому це повинно відбуватись виважено і поступово. Проте, цей процес можна розподілити на етапи. Перший з них може містити в собі створення наглядової ради експертів, що складатиметься з керівників поточних органів державного регулювання фондового ринку. Згодом - потрібно сформувати інформаційне поле (базу), де знаходитимуться дані всіх без виключення учасників ринку. І лише коли всі ці дії будуть вжиті передавати повноваження поточних регуляторів до новоствореного мегарегулятора. Лише в такий спосіб перехід може бути безболісним для системи та зрозумілим для її суб'єктів. Процес дасть змогу залучити потужний центр регулювання ринків.

3.2. Проблемні аспекти діяльності банків на фондовому ринку в якості професійних учасників та рекомендації щодо їх вирішення

Зі слів Кушнеренко С.М.: «Ринок цінних паперів є потужним інструментом розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, що сприяє соціоекономічному розвитку. Ринок цінних паперів міг би сприяти акумуляції ресурсів економічних агентів і перенаправлення їх на розвиток виробничого та сервісного секторів. Передумовою переходу до такого стану є підвищення рівня ефективності та конкурентоспроможності ринку цінних паперів України, що вимагає реалізації комплексу заходів. Цей комплекс заходів має діяти за напрямками покращення практики управління фінансовими інститутами, їх універсалізації та транспарентності; розвитку інфраструктури ринку; покращення практики

регулювання ринку цінних паперів з боку держави, що насамперед було б покликано сприяти покращенню інвестиційного клімату в Україні» [31].

Тому дуже важливо виокремити основні проблеми діяльності банків як провідних суб'єктів на вітчизняному фондовому ринку, щоб побудувати стратегію покращення ситуації в цих напрямках і відповідно розвинути проблемні сфери. По-перше, найбільшою проблемою станом на зараз не лише для банків, а й для інших учасників загалом є потреба у залученні інвестицій, зокрема іноземних. Яка напряду залежить від іншого поточного недоліку – потребі у структуризації та редагуванні нормативно-правової бази діяльності вітчизняного ринку цінних паперів відповідно до європейських норм, узгодження українських норм функціонування ринку із міжнародними стандартами.

Також ще однією проблемою на ринку цінних паперів виступає недостатня його інтегрованість в загальну фінансову систему України. Це і спричиняє недостатню інвестиційну діяльність на ринку з боку резидентів та нерезидентів. Тому стає причиною досить незначного інтересу зі сторони вітчизняних домогосподарств до операцій на фондовому ринку в якості інструменту заощаджень та можливого інвестування. Крім цього український ринок цінних паперів є досить низько капіталізованим, тобто є невеликим за своїм обсягом для того, щоб займати вирішальне місце в фінансово- економічних процесах в як в країні загалом, так і на регіональному рівні.

По-третє, через недостатню законодавчу базу фондовий ринок в Україні є недостатньо прозорим для великих груп стейкхолдерів. Це пов'язано з тим, що нині існує проблема недостатньої якості інформації, яка потрапляє в інформаційний простір а також браком знань і навичок з фінансової грамотності серед вітчизняних домогосподарств тощо.

По-четверте, на вітчизняному фондовому ринку представлена надто обмежений перелік цінних паперів, що суттєво обмежує можливості нарощення капіталізації вітчизняного фондового ринку.

По-п'яте, фондовий ринок в Україні поки що є недостатньо узгодженим із нормами європейського законодавства обмежує перелік потенційних інвесторів, та дуже істотно зменшує рівень довіри з боку стейкхолдерів.

Для впровадження довгострокової присутності інвесторів на вітчизняному фондовому ринку, всі економічні суб'єкти ринку мають дотримуватись чітко окреслених правил, яких в жодному разі не повинні торкатися кардинальні зміни і переформатування залежно від суб'єктивних уподобань тих чи інших представників регулювання. Звичайно, всі вище окреслені проблеми прямо стосуються і діяльності комерційних банків ринку цінних паперів. Основні з них з можливими векторами дій для їх вирішення, згруповані та представлені в таблиці 3.5:

Таблиця 3.5 – Основні поточні проблеми банків на фондовому ринку України

Проблеми	Потенційні дії банків для вирішення
Недостатня інтегрованість ринку цінних паперів в загальну фінансову систему	Забезпечення достатньої координації дій на ринку цінних паперів з іншими ринками
Недостатня прозорість для великих груп стейкхолдерів	Існує значний потенціал розв'язку проблеми у вигляді покращення надання інформації банками про діяльність на фондовому ринку не лише на щорічній основі в своїх звітах
Надто обмежений перелік цінних паперів	Фактор є категорично непривабливим через обмеженість обрання альтернативних варіантів інвестиційних рішень. Тому банки повинні розширювати пропозицію цінних паперів
Недостатня узгодженість вимогами європейського законодавства	Економічні суб'єкти мають дотримуватись чітких і зрозумілих правил гри, яких не торкаються кардинальні зміни і переформатування залежно від суб'єктивних уподобань влади.
Проблема залучення інвестицій	Забезпечення доступу до сучасних торгових платформ, підвищення технічної та інформаційної підтримки для інвесторів та емітентів цінних паперів.

Джерело: розроблено автором

Розглядаючи конкретно інвестиційну діяльність банків на фондовому ринку, оскільки вона має чи не найбільший потенціал розвитку важливо зазначити, що зараз, в умовах нестабільності та відсутності достатнього розвитку структури фондового ринку України, фінансові вкладення банків характеризуються певними своїми

особливостями, як і в будь-якій іншій країні. На основі досвіду банківських установ за кордоном і рекомендацій можна сформулювати низку ключових заходів для нарощування інвестиційного потенціалу вітчизняної банківської системи та ефективного розміщення банківських інвестиційних ресурсів. По-перше, це розробка і реалізація стратегії розвитку банківської системи (що передбачає врахування умов інноваційного типу економіки та підвищення конкурентоспроможності банків). По-друге, оптимізація розміщення інвестиційного капіталу (у вигляді раціонального розподілу інвестицій між державними та корпоративними цінними паперами та сприяння розвитку ринку цінних паперів через створення більш ефективних інструментів. По-третє, розвиток системи управління інвестиційними ризиками (впровадження лібералізації валютного законодавства та залучення до портфелю банківських цінних паперів іноземних емітентів). Крім цього, стимулювання інвестиційної діяльності банків (використання банківського прибутку на інвестиційний розвиток) та підтримка інновацій та венчурного капіталу (у вигляді залучення інвестицій суб'єктів господарювання. Реалізація цих заходів сприятиме нарощуванню інвестиційного потенціалу банківської системи, підвищенню ефективності їх інвестиційної діяльності на ринку цінних паперів та сприяє загальному економічному зростанню. Проте знову ж, їхнє ефективне впровадження можливе лише за наявності працюючої та коректної законодавчої бази.

розробку та реалізацію стратегій розвитку банківської системи, що враховують інноваційні тенденції економіки.

осилення статутного капіталу банків відповідно до рекомендацій Національного банку України.

б'єднання менших банків для збільшення їхньої конкурентоспроможності.

більшення депозитної бази через підвищення довіри суспільства до банків.

икористання банківського прибутку для інвестиційного розвитку.

досконалення систем управління ризиками для зменшення можливих втрат.

осилення ринку цінних паперів шляхом раціонального розміщення інвестиційного капіталу.

одальша лібералізація валютного законодавства для розширення можливостей банківського портфеля [35].

Необхідно розуміти, що загальною практикою є виокремлення двох основних моделей розвитку національного фондового ринку:

1. Побудова національного фондового ринку «з нуля»;
2. Розбудова національного фондового ринку шляхом приведення до міжнародних стандартів і гармонізацією з законодавством окремих розвинених країн.

Як зазначає Кушнеренко С.М., «Україна переважно йде шляхом моделі 2, адаптуючи вже існуючу архітектуру ринку цінних паперів до вимог міжнародних стандартів і європейського законодавства. Варто зауважити, що керування моделлю 2 в площині розвитку національного ринку цінних паперів для уряду, регулятора, ключових гравців ринку, провайдерів інфраструктури фондового ринку, інших ключових активних стейкхолдерів означає не тільки адаптацію регуляторно-нормативної бази. Іншим ключовим компонентом моделі є пристосування архітектури ринку цінних паперів в розрізі структури активів» [31].

Внаслідок зазначеного, український фондовий ринок, йдучи шляхом інтеграції з європейськими країнами акцентує увагу на боргових цінних паперах як основному компоненті в структурі активів національного ринку цінних паперів. Вибір шляху розвитку у формі європейського вектору також призвів до визначення важливої ролі банків як ключових учасників національного ринку цінних паперів. На сьогоднішній день українські банки переважають як головні власники у загальному складі національного інвестиційного портфеля.

За концепцією Ярошинської Ю.В. та Шевчука І.В.: «У сучасних умовах господарювання, ринок цінних паперів не сприяє акумуляції коштів, залученню інвестицій та перерозподілу капіталу, що є одними з основних функцій. Головною причиною, що призвела до цієї ситуації є небажання потенційних покупців купувати

вітчизняні цінні папери, адже існує повна недовіра до фінансових ринків через політичну та економічну ситуацію в країні. Варто згадати й такі проблеми розвитку фінансового ринку, як законодавче регулювання, обмежений спектр інструментів ринку державних цінних паперів»[36].

Зі слів Шишкова С.Є.: «В умовах впровадження воєнного стану як ніколи важливим стає поміркованість рішень регуляторів, їх анонсування, передбачуваність і зрозумілість для суспільства та суб'єктів регулювання, досягнення балансу обмежувальних і стимулюючих дій. На жаль фондовий ринок стикнувся з жорсткими та не завжди обґрунтованими регуляторними обмеженнями щодо напрямів діяльності й інструментарію. Як наслідок, учасники ринку позбавлені можливості продовжувати нормальну діяльність і користуватися наявними активами, зокрема для інвестицій у підвищення обороноздатності держави»[37].

Кучерява К.Я. і Торчанський О. О., причому зазначають наступне: «Ринок цінних паперів України є відносно молодим, але зі сформованим нормативно-правовим та інституційним каркасом. Наразі в Україні функціонує кілька операторів організованих ринків капіталу, основними з яких є фондові біржі «Перспектива» та «ПФТС», що забезпечують 97 % торгівлі»[38].

Цимбалюк Ю.А. та Холявіцька К.С., в свою чергу, зазначають: «Наразі фондовий ринок постійно розвивається, розширюючи інвестиційні можливості. Вирішальним фактором такого розвитку став суттєвий дефіцит грошової маси. Залучення додаткових обігових коштів шляхом випуску заставних цінних паперів, таких як облігації, векселі та депозитарні розписки – основна функція ринку цінних паперів»[39].

Тож, вітчизняний фондовий ринок вже тривалий час залишається недооціненим і поки не відіграє визначальної ролі у функціонуванні економіки, саме тому банківські установи станом на зараз хоч і є активними представниками ринку, та все одно працюють не на повну силу, через брак залучення інвестицій на ринку. В поточні кризові роки, викликані воєнним станом, саме завдяки фондовому ринку в

уряду з'явилася можливість залучити до державної скарбниці сотні мільярдів гривень завдяки розміщенню облігацій внутрішньої державної позики. Тобто ринок має дійсно величезний потенціал, і за правильної політики, проведеної для покращення процесів на ньому він дійсно може стати значний джерелом доходів для всіх його учасників, особливо для банків, які зможуть пропонувати там більшу кількість послуг. Звичайно на поточному етапі розвитку, враховуючи умови воєнного стану, не може йти мова про кардинальні зміни в вигляді повної перебудови системи регулювання та в короткостроковій перспективі формування мегарегулятора.

Тож серед поточних векторів розвитку, прямо зараз варто зрозуміти які потенційні інвестори зможуть бути найефективнішими на ринку. Варто сфокусувати увагу на індивідуальних внутрішніх інвесторів та великих іноземних інвесторів (щоб закривати потреби і в короткострокових, і в довгострокових інвестиціях на ринку). Щоб залучити таких інвесторів потрібно гарантувати їм безпеку - у вигляді стабільності роботи та прозорості нормативної бази, достатнього захисту з боку судової системи та регуляторів ринку. Крім цього, доступність інформації для емітентів безперечно також стимулюватиме приплив інвесторів.

Також, говорячи про іноземних інвесторів - можна залучати надання податкових вигід для великих корпорацій. Ці рекомендації є не надскладними з боку їхнього впровадження в систему, вони не вимагають значних видатків бюджету та можуть проводитись навіть в умовах воєнного стану. Натомість економіка держави зможе отримувати додаткові доходи за залучення більшої кількості інвесторів на фондовий ринок, та безпосередньо це стосуватиметься й залучення коштів. Це, в свою чергу, беззаперечно позитивно впливатиме на діяльність банків.

ВИСНОВКИ

Спираючись на результати дослідження, проведеного в трьох розділах кваліфікаційної роботи бакалавра, можна сформулювати наступні висновки. Банки як професійні учасники фондового ринку відіграють на ньому провідну роль. Їх діяльність на фондовому ринку може виражатись брокерською, дилерською, депозитарною, кліринговою діяльністю, андеррайтингом, діяльністю з управління активами та іншими послугами (консалтингові послуги; маркет-мейкінг; надання інформаційних, аналітичних послуг; зберігання цінних паперів).

Фондовий ринок, як специфічний сегмент фінансового ринку, є дуже складною сферою, яка станом на поточний рік досі може бути недоступна та незрозуміла для багатьох суб'єктів та потенційних учасників цього ринку. Введення військового стану та обмеження діяльності на фондовому ринку в 2022 році теж безперечно дуже сильно вплинуло на його розвиток. Так, для громадян, які могли б виступати потенційними інвесторами на цьому ринку і не мають ґрунтовних знань стосовно процесів, що відбуваються на ньому це в довгостроковій перспективі могло б стати аргументом обрати інші сфери для інвестицій власних коштів.

Станом на сьогодні, фондовий ринок України (відтак і професійна діяльність банків на ньому) використовують свій потенціал залучення коштів далеко не повноцінно. Це перш за все спричинено такими факторами як недостатня інтегрованість ринку цінних паперів в загальну фінансову систему, обмежений перелік цінних паперів, до сих пір недостатня узгодженість вимогам європейського законодавства, брак прозорості.

Комплекс цих недоліків спричиняє низький рівень залучення інвестицій, що згубно впливає на ділову активність всіх учасників ринку, передусім на кількість операцій банків як професійних учасників цього ринку. Діяльність банківської системи впливає на реалізацію різноманітних функцій (як макро-, так і

мікроекономічних), забезпечення розвитку економіки країни та сприяє успішному розвитку самих банків й усієї банківської системи.

Крім того, фондовому ринку як специфічній сфері, притаманні різкі цінові коливання на різні фінансові інструменти, що можуть бути спричинені несприятливими економічними і політичними подіями, і це також додатково формує відповідний інвестиційний ризик. А спираючись на події в Україні з моменту 24 лютого 2022 року вони є все ж дуже «незручними» як для банків, яким доводиться постійно стикатись з величезною кількістю викликів, так і інвесторам. Саме тому важливо модернізувати систему. Рекомендації по впровадженню світового досвіду в сфері державного регулювання діяльності банків на ринку цінних паперів включають необхідність застосування новітніх підходів, що ґрунтуються на вдосконаленні інституційних засад державного регулювання, через координацію діяльності, посилення операційної, політичної та фінансової незалежності регуляторів, що відповідають за формулювання й впровадження державної політики в цій галузі.

Звісно, не можна не наголосити на тому, що протягом останніх років відбулися позитивні зрушення у розвитку вітчизняного фондового ринку, зокрема, в частині удосконалення нормативно-правового регулювання і розвитку біржової інфраструктури. В Україні функціонує змішана модель фондового ринку, за якої банки провадять одночасно інвестиційну та торговельну діяльність з цінними паперами. Проте такий вид діяльності в багатьох випадках є необхідним умовленим обставинами, адже станом на зараз фондовий ринок досі характеризується як недостатньо розвинений.

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що у контексті, коли економічний прогрес у ключових галузях потребує глибокої координації та посилення взаємозв'язків між ними, інструменти фондового ринку стають одними з найбільш перспективних для акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів. Загалом мета полягає в забезпеченні ефективного контролю та регулювання, яке забезпечить стійкий розвиток фондового ринку в Україні. Вдосконалення системи нормативного

регулювання та взаємодії між контролюючими органами необхідне для мінімізації ризиків шахрайства на фондовому ринку. Тільки при ефективному нормативно-правовому регулюванні та контролі за діяльністю учасників ринку можливий сталий розвиток фондового ринку в Україні, приваблення нових інвестицій та збереження довіри інвесторів. Ринок цінних паперів дійсно має величезний потенціал, і за правильною стратегією його розвитку може стати важливим джерелом прибутку для всіх учасників, зокрема для банків, які зможуть розширити свій спектр послуг на цьому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська система / [Н.С. Ситник, А.В. Стасишин, Н.З. Блащук-Девяткіна, Л.О. Петик]. Львів. Львівський національний університет ім. Івана Франка. 2020. 291 с.
2. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України: від 12.02.2007 № 103/2007
3. Про затвердження Положення щодо організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на фондовому ринку: Рішення: № 1650/26427 від 29 грудня 2014 р.
4. Про банки та банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 № 2121-III. ро затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ: від 28.08.2001р. № 368. Дата оновлення: 01.07.2020.
6. Максименко Н. О. Ринок цінних паперів як об'єкт публічно-правового регулювання. 2020. С. 125-128.
7. Пушак, Я. Я., Шевченко Н.В. Особливості формування та управління ресурсами банків в сучасних умовах. *Економічний вісник Донбасу*. 2022.
8. Лановий, Володимир В. Оцінювання ефективності впливу операцій Національного банку України на показники грошового ринку. *Актуальні проблеми економіки*. № 9. 2014. С. 499-510.
- ро затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ: від 28.08.2001р. № 368.
10. Черкасова С. Регулювання діяльності банків на вітчизняному ринку цінних паперів. *Економіка та суспільство*, (52). 2023.
11. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України: N 260/2020 (260/2020) від 30.06.2020
12. Про депозитарну систему України: Закон України: № 5178-VI від 06.07.2012.
13. Про інвестиційну діяльність: Закон України: від 18.09.1991 № 1560-XII
ро інститути спільного інвестування: Закон України: від 05.07.2012 №5080-VI

15. Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів: Постанова Кабінету Міністрів України: Положення від 14.04.2009 № 363.
ро затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ: від 28.08.2001р. No 368. Дата оновлення: 01.07.2020.
Про Національний банк України: Закон України: від 20.05.1999 № 679-XIV
ро фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України: від 14.12.2021 № 1953-IX
19. Шапран Є., Сергієнко О., Савченко Р.О. Фондові біржі-оператори регульованого фондового ринку України напередодні 2024 року. Scientific Collection «InterConf». № 186. 2024. С. 64-70.
20. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. URL : <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights>.
21. Бабенко Артем. Процеси інституціоналізації фінансового сектору України та роль ринку корпоративних цінних паперів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences* 328.2. 2024. С. 59-63.
22. Мамуненко, Марина Сергіївна. Діяльність банків на ринку цінних паперів. 2021. Одеса, 2021. – 66 с.
23. Офіційний сайт АТ «Таскомбанк». URL: <https://tascombank.ua/>
24. Віблій Петро, Юлія Костевич. Вплив війни на території України на світовий фондовий ринок. *Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету*. № 80.1. 2023. С.39-48.
25. Буряченко, А., Болдова, А., Москаленко, Н.В. Фінансування дефіциту державного бюджету: маневреність у контексті управління державним боргом. *Економіка та суспільство*. №53. 2023.
26. Інтернет ресурс «Forbes Ukraine». Бегаль І. Інвестиції громадян в ОВДП зросли на 40% за пів року. URL : <https://forbes.ua/money/investitsii-gromadyan-v-ovdp-zrosli-na-40-za-pivroku-shcho-treba-znati-shchob-pravilno-kupiti-derzhavni-tsinni-papery-i-zarobiti-na-nikh-gid-forbes-16062023>

27. Чубка, О. М., & Скоропад, І. С. Роль військових облігацій у фінансуванні державного бюджету у воєнний період. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. №7. 2023.
28. Контаровська, М. В. Зарубіжний досвід регулювання діяльності банків на фондовому ринку. Східноукраїнський інститут економіки та управління IV Міжнародна науково-практична конференція. Проблеми формування та реалізації р
29. Офіційний сайт Autorité des marchés financiers (AMF): URL: <https://www.amf-france.org/fr/quest-ce-que-lamf1#:~:text=L'Autorit%C3%A9%20des%20march%C3%A9s%20financiers,au%20bon%20fonctionnement%20des%20march%C3%A9s>.
30. Кушнеренко С. М. Інтеграція ринку цінних паперів України в міжнародний фондовий ринок як фактор розвитку української економіки. *Академічні візії*. 2022. № 8-9. С.83-91.
31. Securities Law of the People's Republic of China. URL: <http://www.csrc.gov.cn>
32. About PBC. People's Bank of China. URL: <http://www.pbc.gov.cn>
33. Полухович, В. І. Особливості використання світового досвіду у процесі формування моделі державного регулювання фондового ринку України. *Приватне право і підприємництво*. 2011. С.156-159.
- еркасова, С. В. Банківська інвестиційна діяльність на вітчизняному фондовому р
35. Ярошинська Ю.В., Шевчук І.В. Ринок цінних паперів: стан та перспективи. Єстановлення механізму публічного управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2018. С. 347– 350.
36. Шишков С.Є. Наслідки впровадження воєнного стану для ринків капіталу України. *Український соціум*. 2022. No 1 (80). С. 63–86
37. Кучерява К.Я. і Торчанський О. О., Перспективи розвитку фондового ринку України: інституційний вимір. *Антикризове регулювання економіки у 2023 році:*

теорія та практика в умовах європейської інтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Одеса, 17.02.2023 р. С.60-63

38. Цимбалюк Ю.А. і Холявіцька К.С. Перспективи розвитку ринку цінних паперів України в умовах децентралізації влади. 2023. С.194-201.
39. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків: Закон України: № 738-IX від 19.06.2020
40. Ушакова, О. А., Д. О. Кардаш, and Ю. О. Кохно. Теоретичні аспекти депозитарної діяльності банків на фондовому ринку. *Міжнародна наукова інтернет-конференція" Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення*. 2022.С. 53.
41. Гвоздей Н. І. Посередницькі операції банку на фондовому ринку. *Інноваційна парадигма розвитку економіки, фінансів, обліку та права*. 2021. С. 42-44.
42. Офіційний сайт Національного банку України.URL: <https://bank.gov.ua/>
43. Жердецька, Л. В. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку. *Науковий вісник*. 2021. С. 11.
44. Офіційний сайт АТ «Фондова біржа ПФТС» URL: <https://pfts.ua/>
45. Маніло А.О., Якушева І.Є. Перспективи розвитку ринку прямих та венчурних інвестицій в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. 22-23 квітня 2021 року. С. 92.
46. Surachai Chancharat. Stock market Integration-An Overview.
47. Gutkevych S. Investment: Theory and Practice: Tutorial. – Poland: Wydawca Volomina, 2012. 193 p.
48. He, Shuquan. The Impact of Trade on Environmental Quality: A Business Ethics Perspective and Evidence from China. *Business Ethics and Leadership*. 2019.3(4), 43-48.
49. Kaya, H.D. (2019). Government Support, Entrepreneurial Activity and Firm Growth. *SocioEconomic Challenges*, 3(3), 5-12 p.

Вимоги до емітентів корпоративних облігацій
Існування емітента не менше двох років
Вартість чистих активів не менше 300 млн грн
Чистий річний дохід від реалізації продукції не менше 300 млн грн
Відсутність дефолту
Відсутність збитків
Обсяг емісії не менше 100 млн грн

Рисунок А.1 – Вимоги до емітентів корпоративних облігацій

Джерело: розроблено автором на основі [30]